

ZÁKLADNÉ FARMAKOKINETICKÉ PRINCÍPY I.

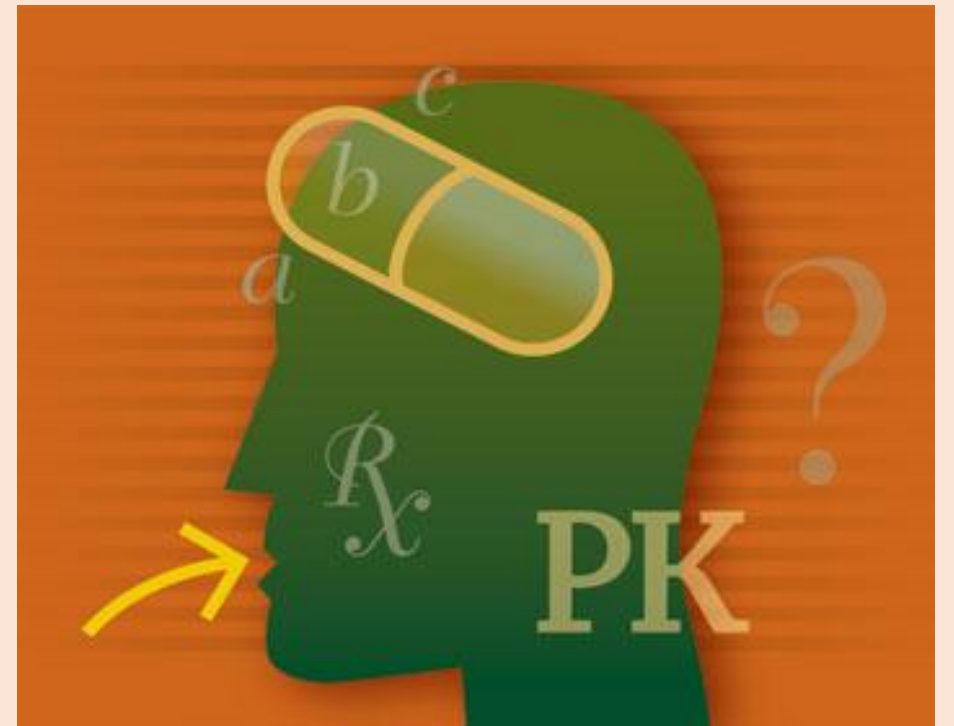
Ladislav Mirossay

Univerzita P. J. Šafárika

Lekárska fakulta

Ústav farmakológie

Košice

VŠEOBECNÁ FARMAKOLÓGIA

Základné kategórie

FARMAKOKINETIKA

FK

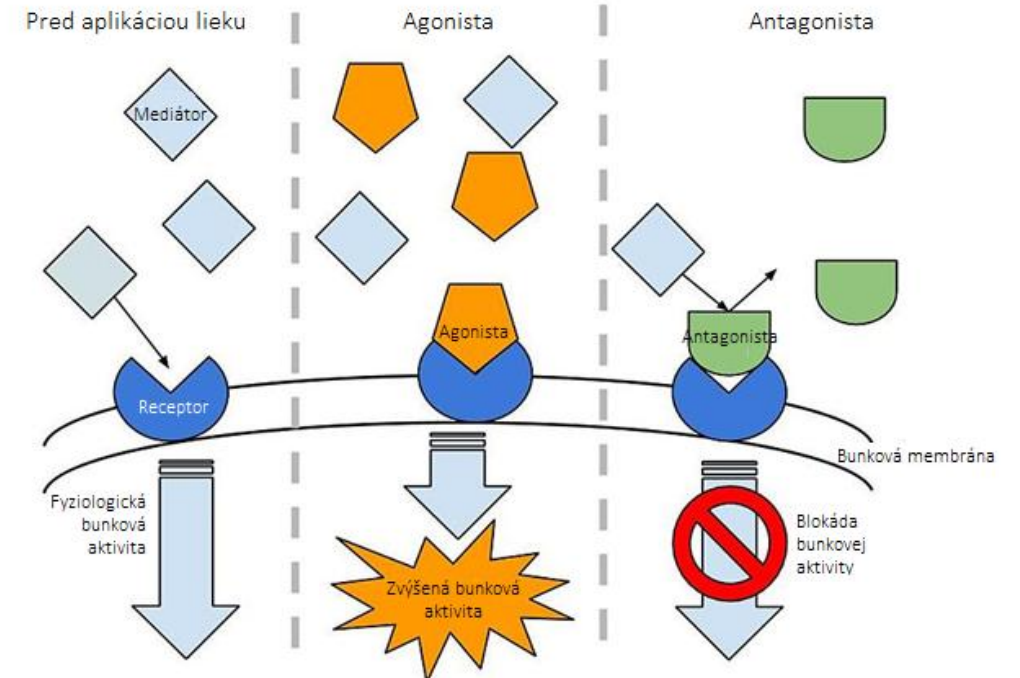
Ako sa lieky pohybujú v tele
Čo robí organizmus s liekom

FARMAKODYNAMIKA

FD

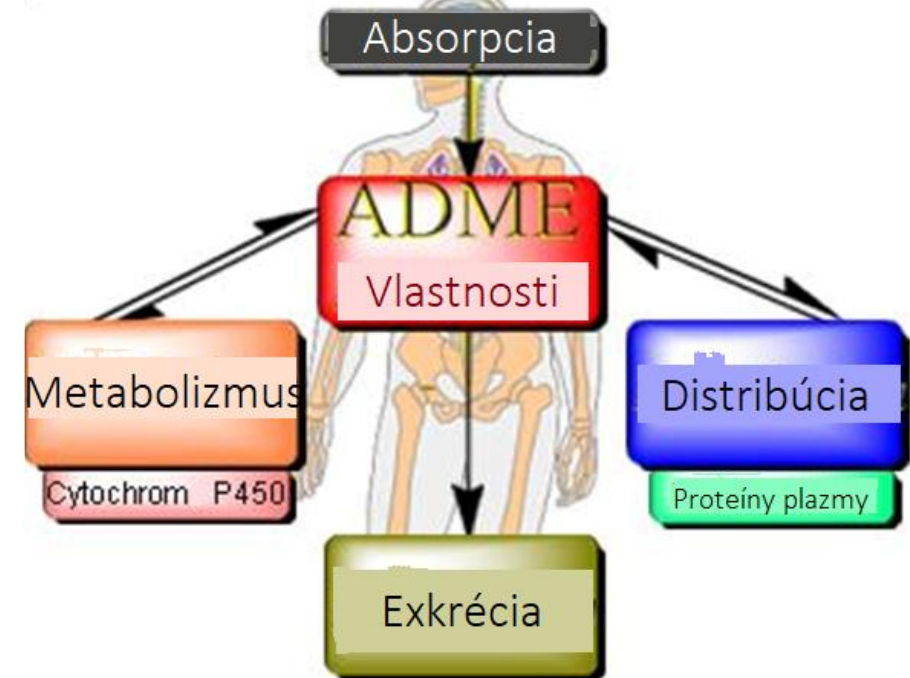
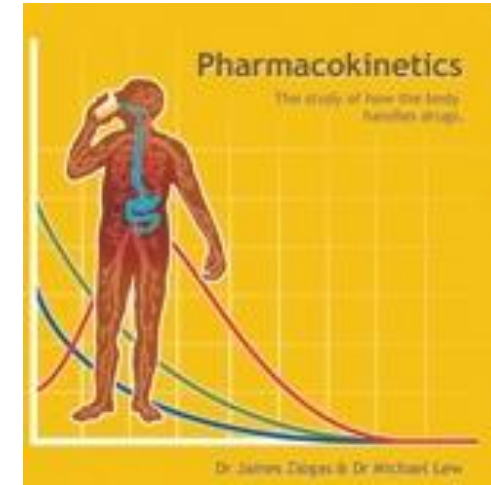
Ako lieky účinkujú v tele
Čo robí liek s organizmom

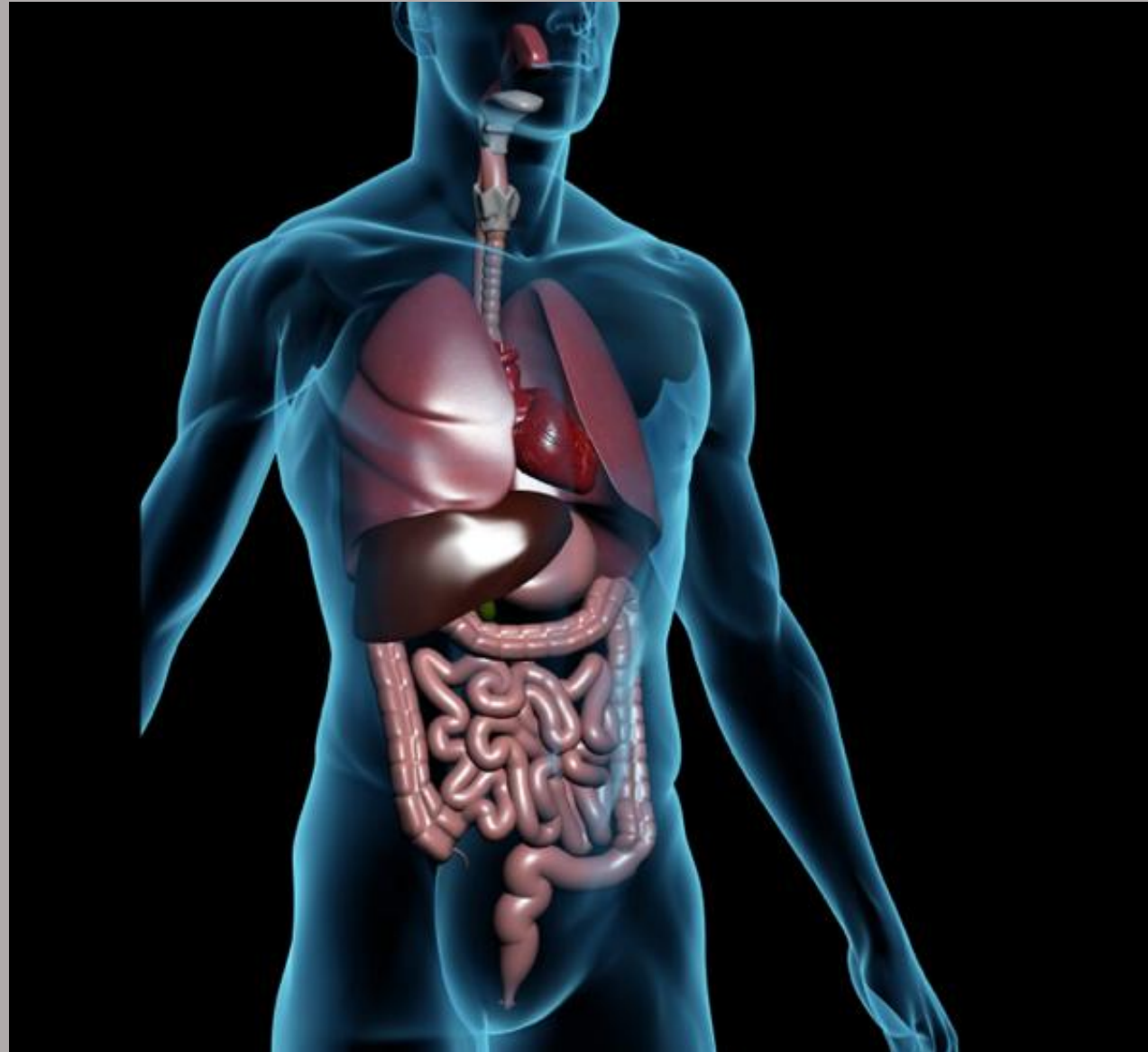
FK

Základné princípy

- **Pohyb liečiva** v telesných tekutinách (tkanivách)
- **Osud liečiva** v organizme:
  - Absorpcia
  - Distribúcia
  - Metabolizmus
  - Exkrécia

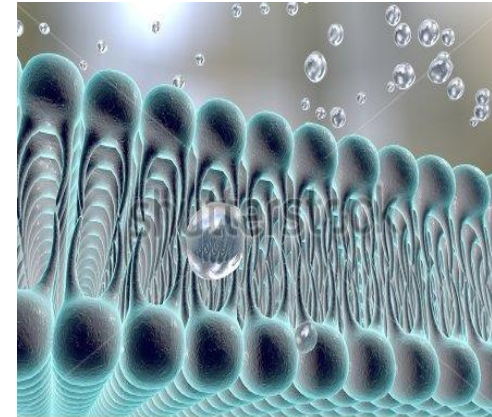
ABSORPCIA LIEČIV

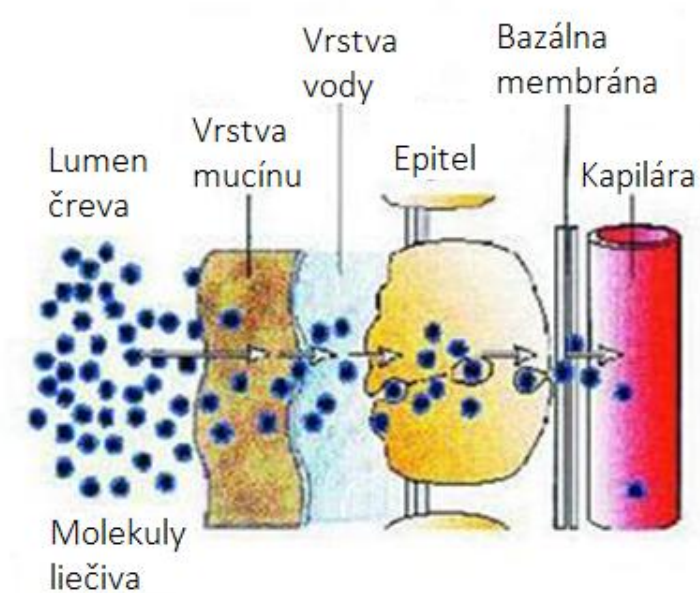
Pohyb liečiva

Ako to funguje?

- Zahŕňa vždy **prestup** cez zložitý systém membrán
- Pasáž môže byť:
  - pasívna
  - aktívna
- Závisí od množstva faktorov viazaných na:
  - liečivo
  - prostredie

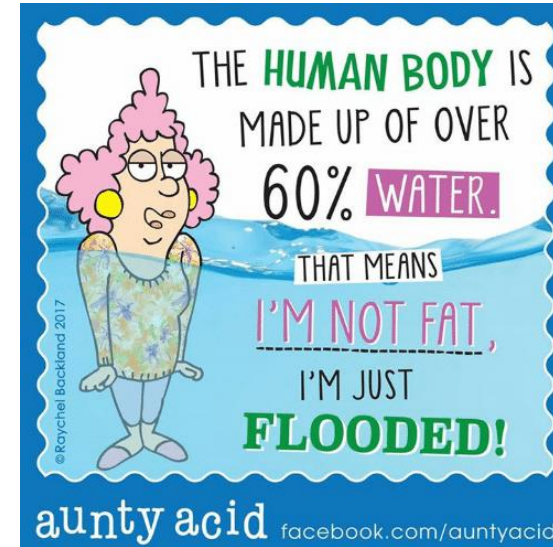
www.shutterstock.com · 291666776

Rozpustnosť liečiva samotného

Lipo/hydro-solubilita

- Každé liečivo je:
  - do určitej miery **rozpustné v tukoch** (vstup a výstup z kapilár a buniek)
  - do určitej miery **rozpustné vo vode** (absorpcia, dosiahnutie miesta účinku)
- Organizmus = **lipidy/voda**
- Rozdelenie liečiv – **nepravidelné** (podľa rozpustnosti v *oktanole* (tuku) resp. *vode*)
- **Rozdeľovací koeficient** (distribučná konštanta tuk/voda) je:
  - ❖ pre **danú látku** v **daných podmienkach** **konštantný**: $C_1/C_2 = K$

n-oktanol (tuk)

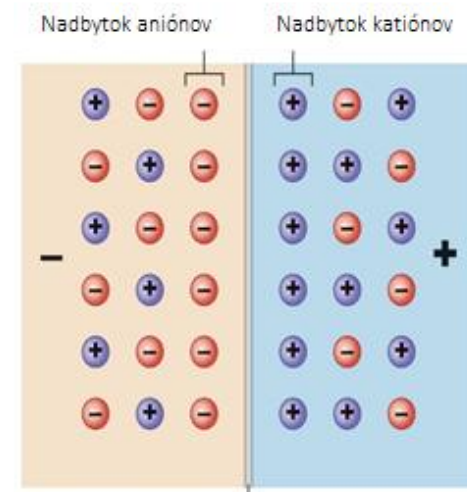
voda

$$P = \frac{\text{Koncentrácia liečiva v oktanolovej (tukovej) fáze}}{\text{Koncentrácia liečiva vo vodnej fáze}}$$

Ionizovaná a neionizovaná forma liečiv

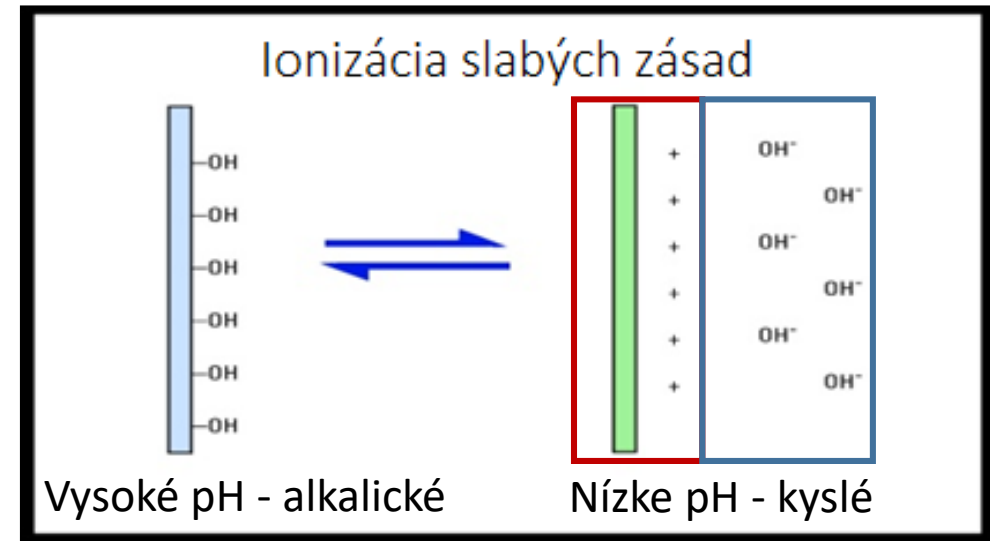
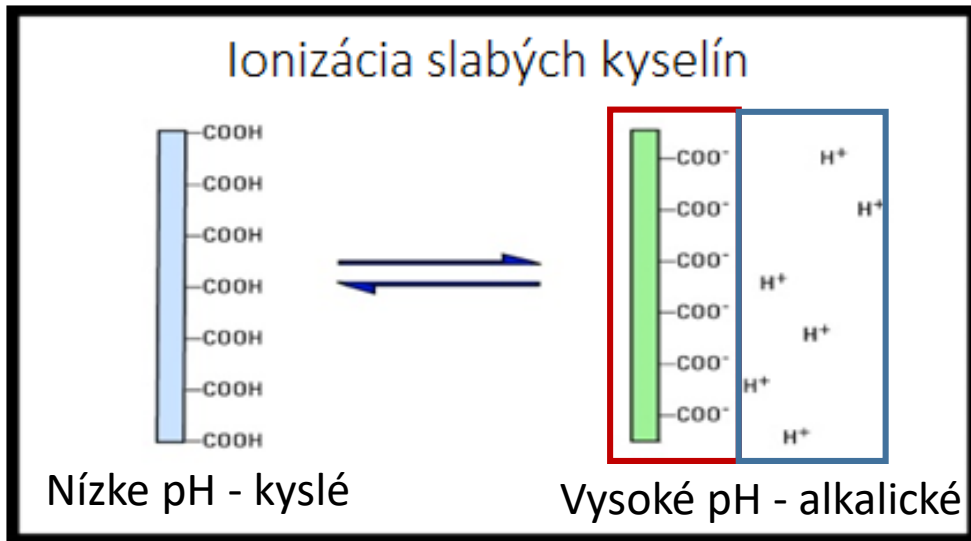
Vzťah disociácie liečiva a pH

- Používané lieky sú len: **slabé kyseliny** alebo **slabé zásady**
- Tieto slabé kyseliny alebo zásady budú v roztoku prítomné v rôznej kombinácii:
  - ❖ **ionizovanej**
  - ❖ **neionizovanej** formy
- Z týchto dvoch foriem jednej substancie:
  - **bude neionizovaná** forma **liposolubilná** (prechádza membránou)
  - kým **ionizovaná** forma **nebude** (neprechádza membránou)
- Pomer ionizovaných a neionizovaných molekúl je **stále v rovnováhe**
- **Tento pomer** je pre každé liečivo pri danom pH **konštantný - pKa**
- Hodnota disociačnej konštanty - pKa je rovná hodnote pH, pri ktorom je pomer:
  - ionizovanej ↔ neionizovanej formy rovnaký - 1:1 (50% : 50%)

Disociačná konštanta

- Pomer ionizovaných/neionizovaných molekúl teda závisí:
  - od **pH** roztoku
  - a od **pKa** liečiva
- Keďže pKa liečiva je konštantná, tento pomer sa **bude meniť len pri zmenách pH**

nízke → **pH**
vysoká **koncentrácia H⁺**
strata ← **náboj**

← vysoké
nízka
→ zisk

vysoké → **pH**
nízka **koncentrácia H⁺**
strata ← **náboj**

← nízke
vysoká
→ zisk

Lipo/hydro-solubilita

Zhrnutie

- Liečivo sa stane **viac rozpustným v tukoch** (lipofilnejším) v takom roztoku, ktorého pH je bližšie k pH vlastnostiam liečiva:
  - **slabá kyselina** je liposolubilnejšia v kyslom roztoku Menej ionizovaných molekúl – lepší prechod membránou
  - **slabá zásada** je liposolubilnejšia v alkalickom roztoku

---

- **slabá kyselina** je hydrosolubilnejšia v alkalickom roztoku Viac ionizovaných molekúl – horší prechod membránou
- **slabá zásada** je hydrosolubilnejšia v kyslom roztoku

pKa lokálnych anestetík

% neionizovanej formy – nástup účinku

pKa = rovnovážny bod = pH kde $[B] = [BH^+]$ - 50%/50%

Liečivo	pKa	% neionizovanej formy pri pH = pKa	% neionizovanej formy pri pH 7,4	Nástup účinku (min)
<i>Mepivakaín</i>	7.7	50	33	2 - 4
<i>Artikaín</i>	7.8	50	29	2 - 4
<i>Lidokaín</i>	7.9	50	25	2 - 4
<i>Prilokaín</i>	7.9	50	25	2 - 4
<i>Bupivakaín</i>	8.1	50	17	5 - 8

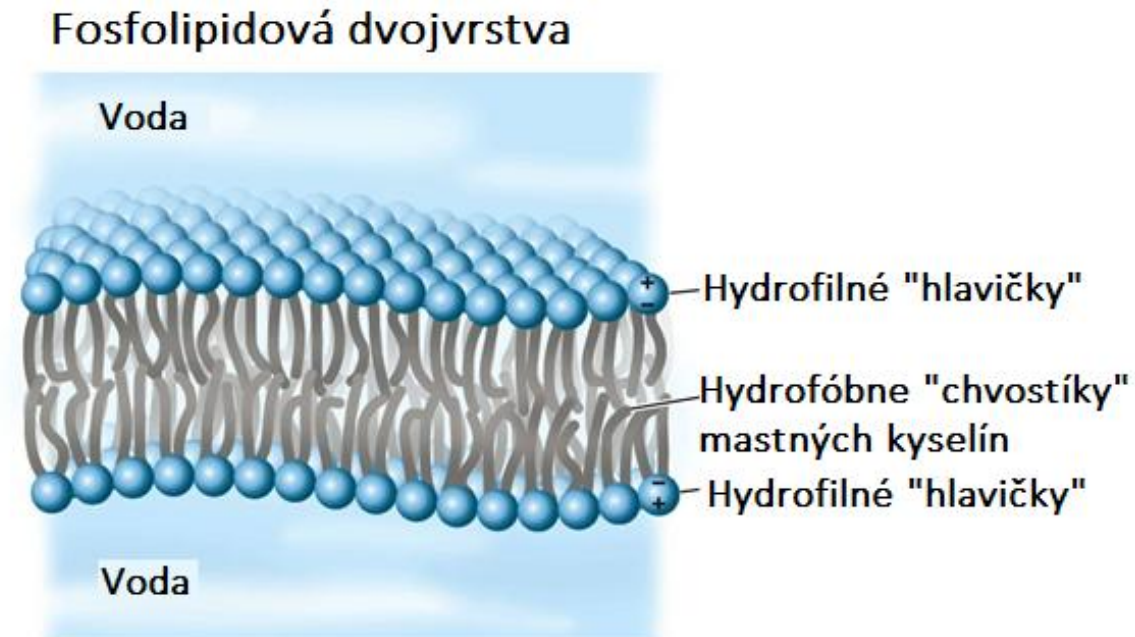
Nižšie pKa (bližšie k fyziologickému pH 7,4) **spôsobí:**

- Vyššie % neionizovanej formy
- Rýchlejšiu difúziu liečiva
- Rýchlejší nástup blokády nervu

Prechod liečiv cez membrány

Úvod

- **Biotransport** – pohyb alebo presun liečiva z jednej strany biologickej bariéry na druhú
- **Transportný mechanizmus** – mechanizmus umožňujúci tento presun liečiva

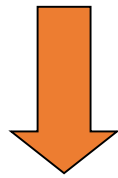
LIFE 8e, Figure 3.20 (Part 2)

LIFE: THE SCIENCE OF BIOLOGY, Eighth Edition © 2007 Sinauer Associates, Inc. and W. H. Freeman & Co.

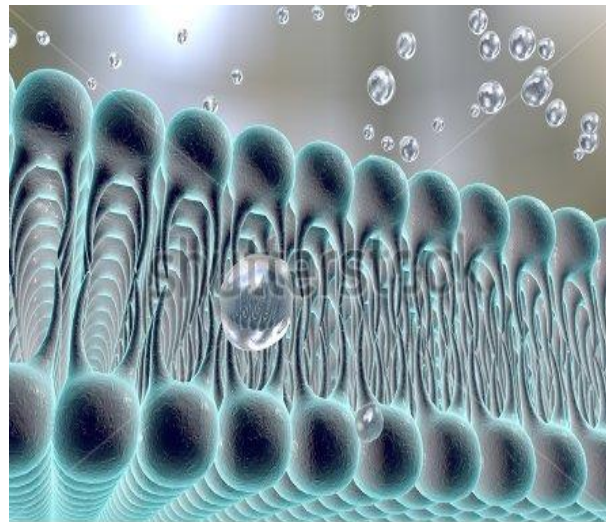
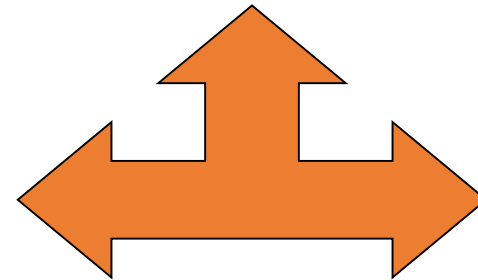
Možnosti prieniku membránami

Transport

Pasívny

- pasívna difúzia
- uľahčená difúzia
- kanál
- pór

www.shutterstock.com · 291666776

Aktívny

- pumpy a prenášače
- endo/exocytóza

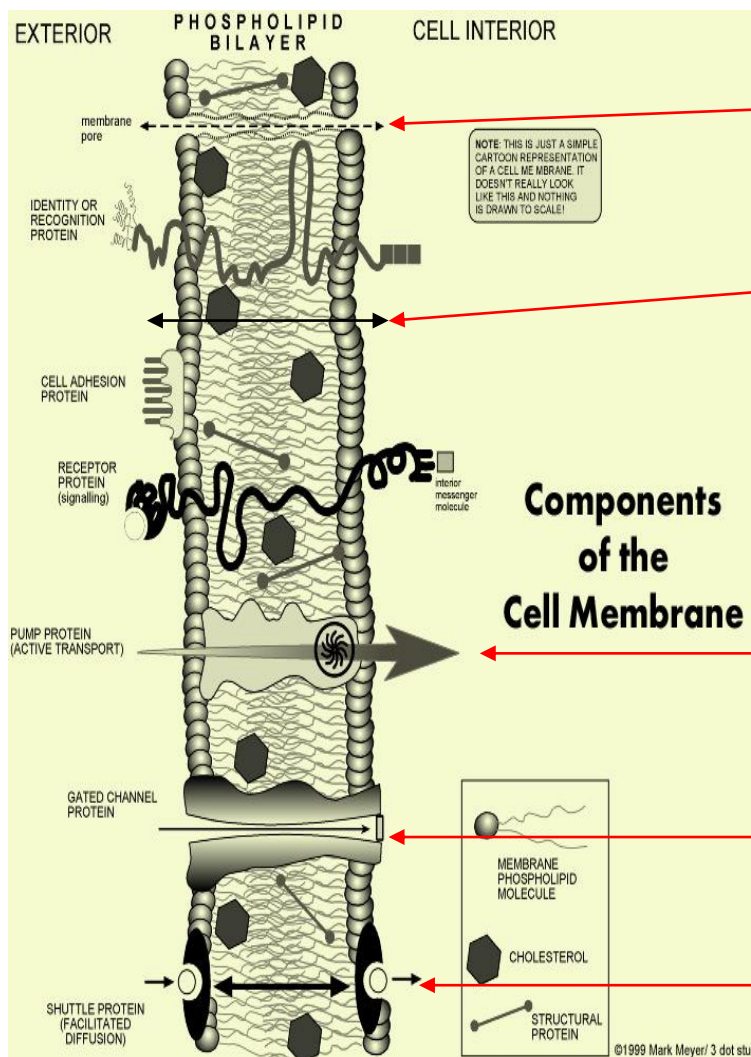
Hlavné transportné mechanizmy

Bez spotreby energie:

- Pasívna difúzia
- Uľahčená difúzia (pasívny prenášačom sprostredkovaný transport)
- Kanál
- Filtrácia

S potrebou energie:

- Aktívny transport (prenášačom sprostredkovaný)
- Pinocytóza alebo fagocytóza

Pór – pasívny transport (filtrácia)

Pasívna difúzia

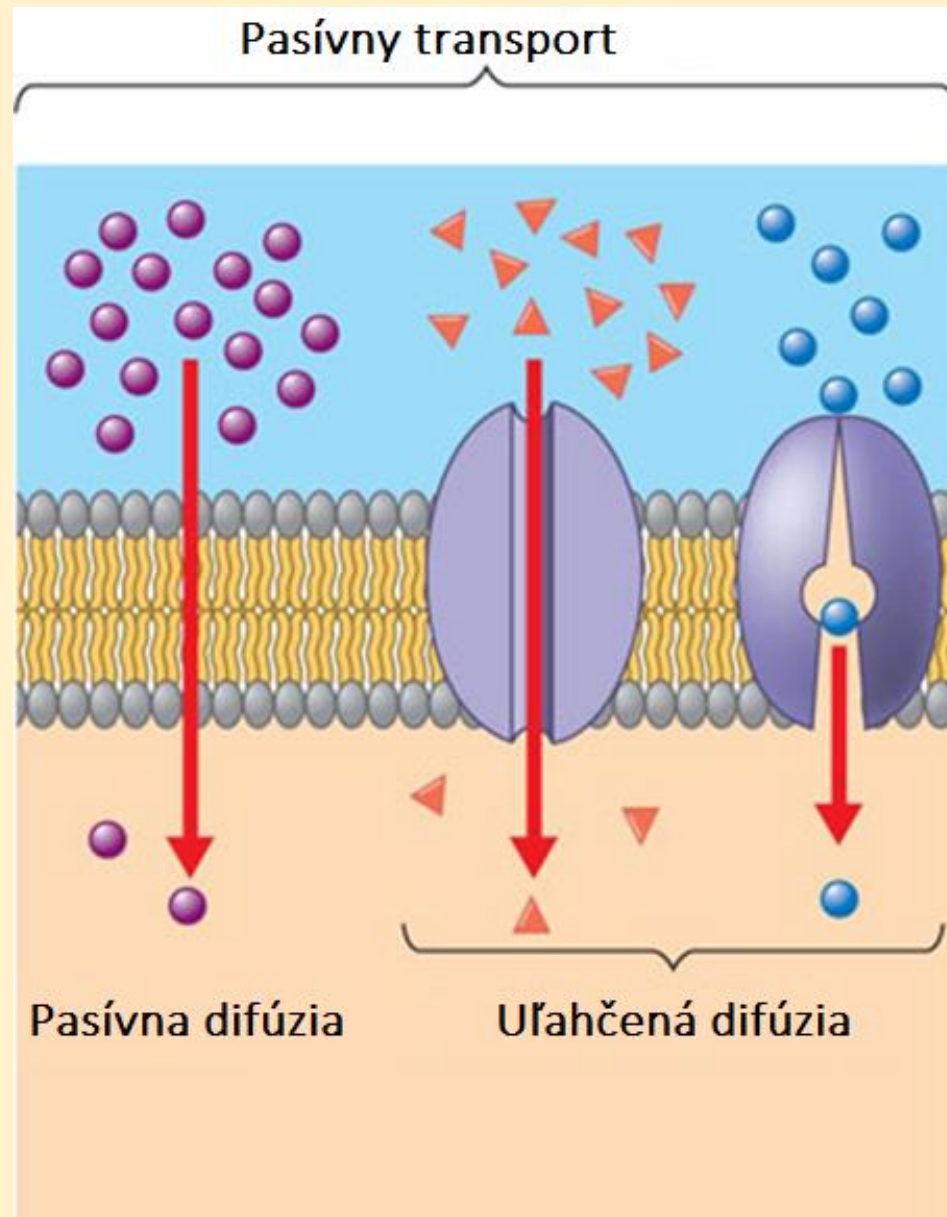
Pumpa – aktívny transport

Kanál – pasívny transport

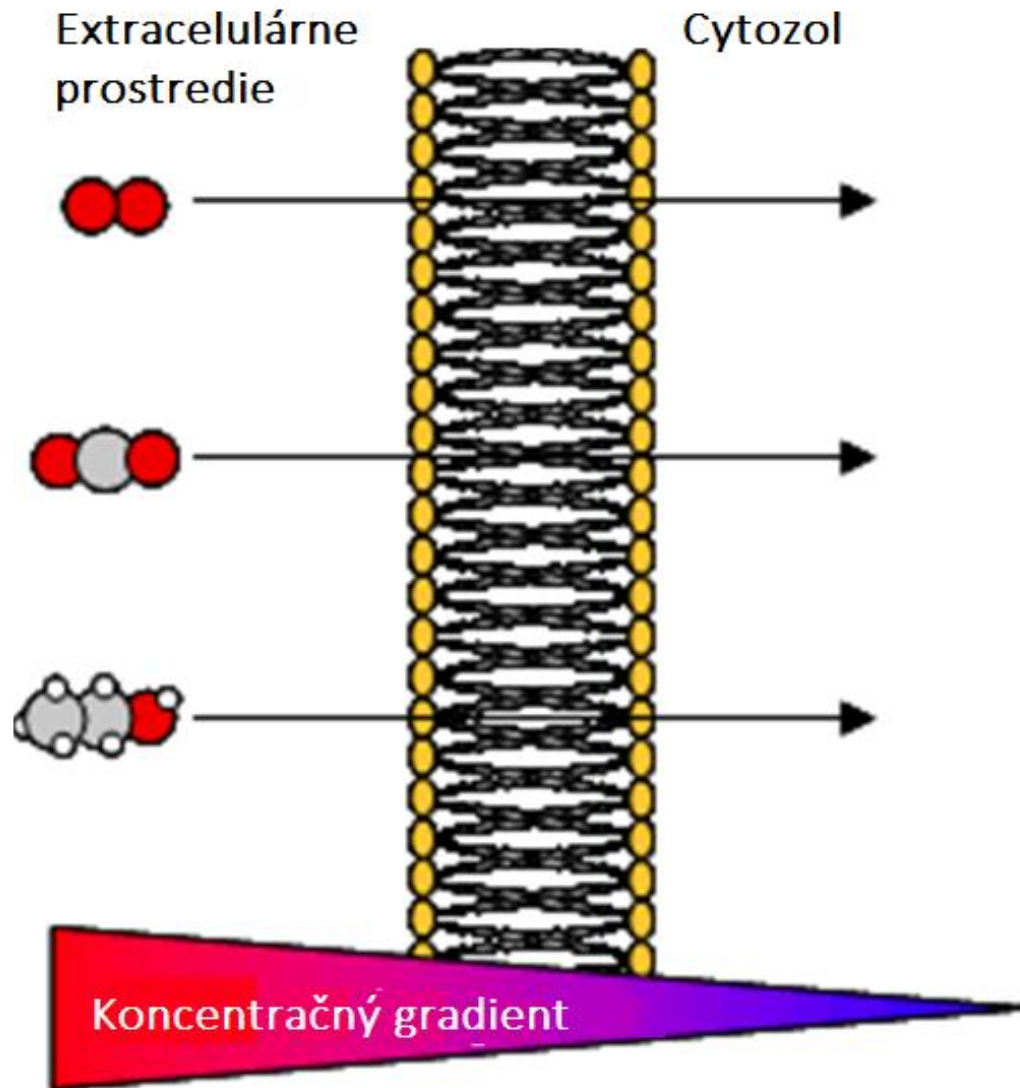
Transportér – uľahčená difúzia

Pasívny transport

Hlavné mechanizmy

Pasívna difúzia

Závisí od:

- Rozdielu koncentrácií na oboch stranách membrány (gradient)
- Liposolubility liečiva
- Ionizácie molekúl

ktorá závisí od:

- pH prostredia
- pKa liečiva

Uľahčená difúzia

Facilitovaná

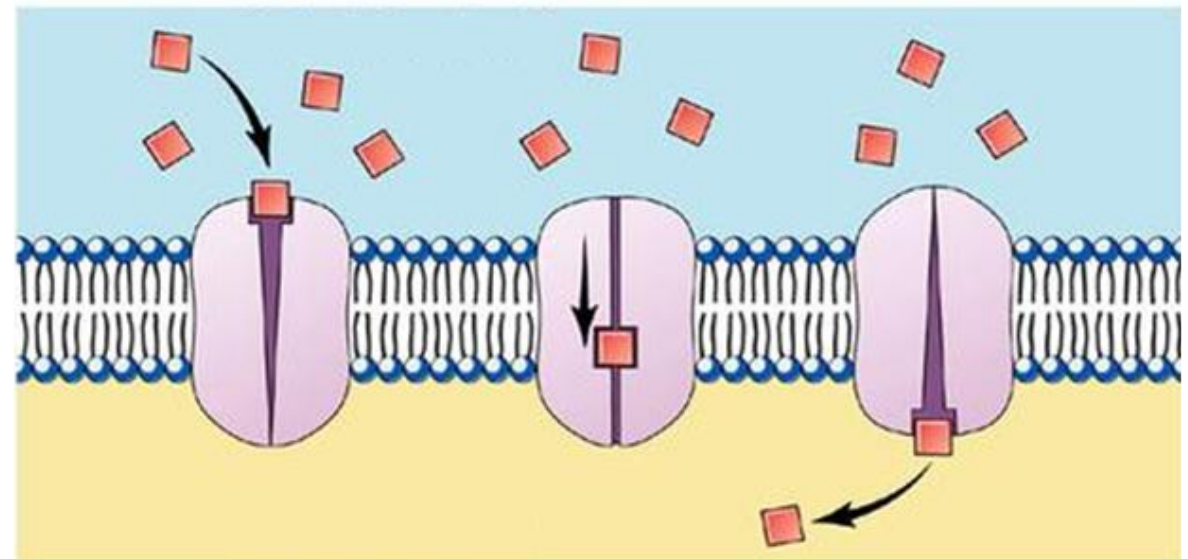
- Transportérom sprostredkovaný prenos z vyššej do nižšej koncentrácie bez potreby energie
- Cez špecifické transmembránové integrálne proteíny
- Prenáša substrát len v smere elektrochemického gradientu (molekuly a ióny sa pohybujú v smere ich koncentračného spádu)
- Nevyžaduje priamo chemickú energiu z hydrolýzy ATP
  - napr. GLUT4 zvyšuje priepustnosť pre glukózu cez membránu svalových buniek

Uľahčená difúzia

- Je vykonávaná špecializovanými proteínmi
- Môže byť špecifická pre prenášanú molekulu

- Je rýchlejšia (ako pasívna difúzia) a saturovateľná
- Môže byť regulovaná (inhibovaná, blokovaná)

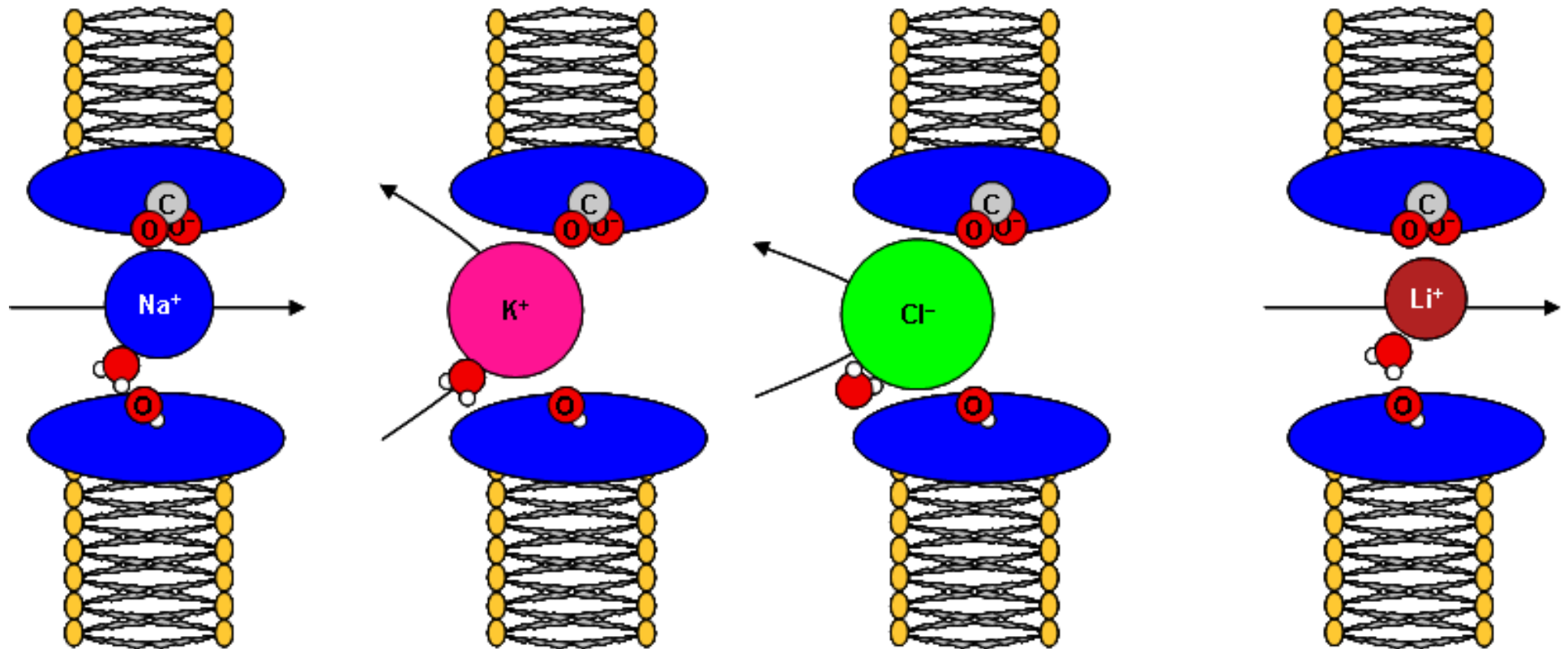
Uľahčená difúzia

Iónové kanály

Pasívny prechod

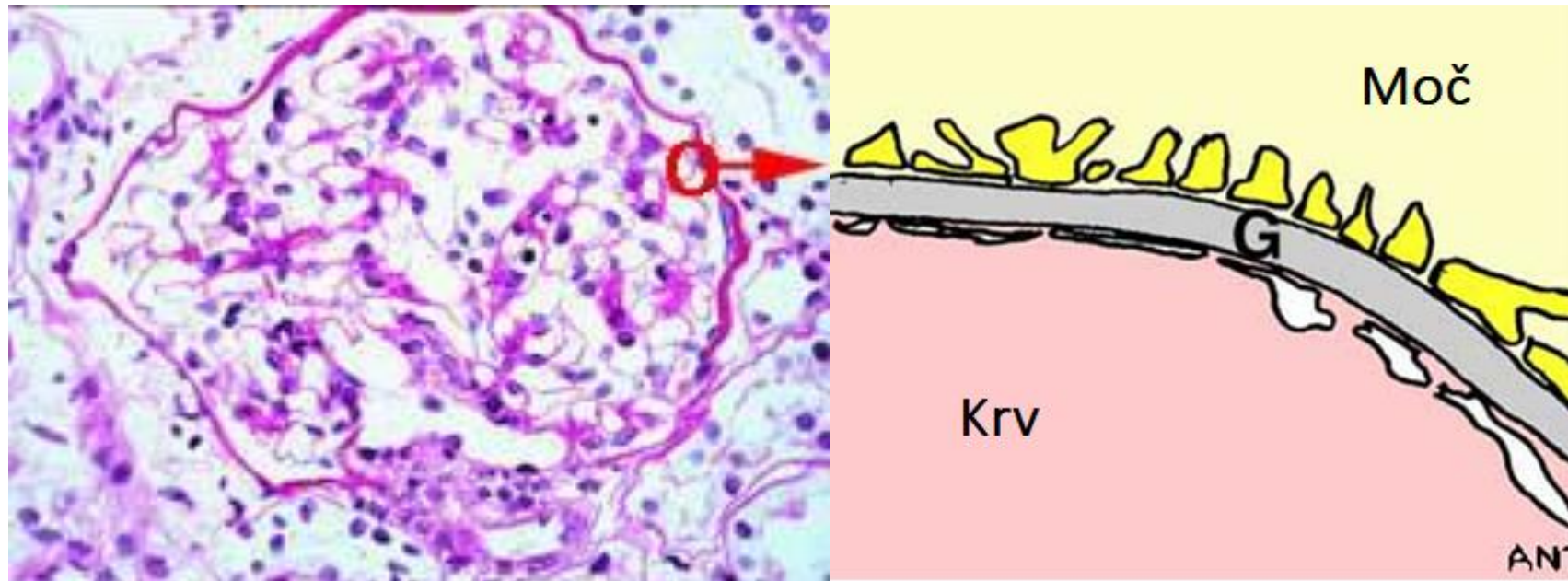
- **Otváranie kanálov** (napäťovo-závislé alebo receptorové)
- **Len po koncentračnom gradiente**
- **Prechod iónov** (nabité častice)

Póry - filtrácia

Pasívny prechod

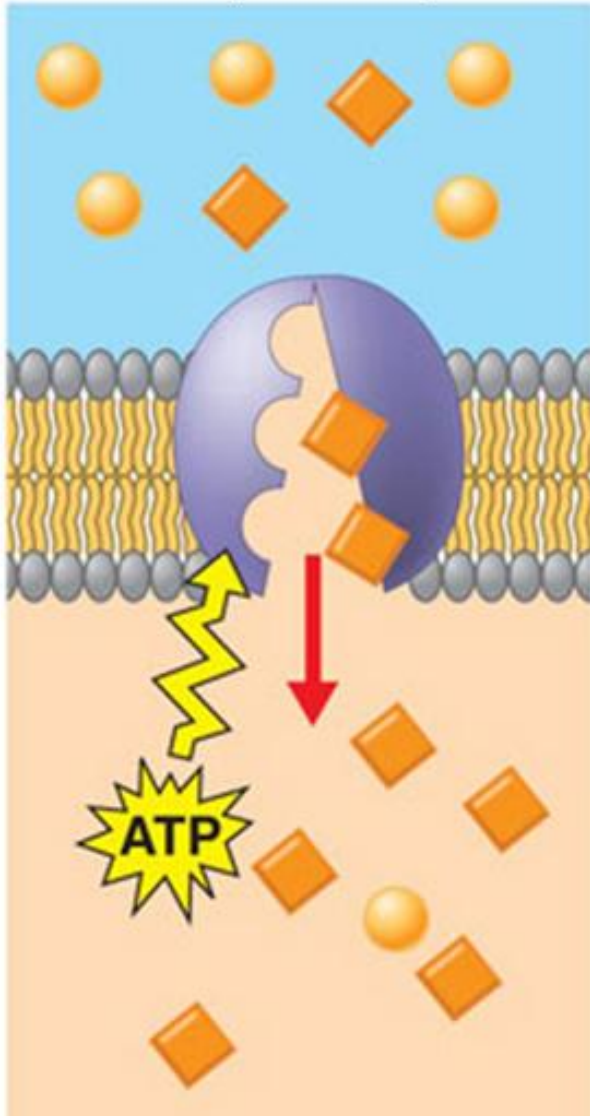
- Typické pre glomerulárnu filtráciu
- Významnejšie pre exkréciu liečiv ako pre absorpciu
- Limitujúca je **rozpustnosť vo vode** a **veľkosť molekuly**

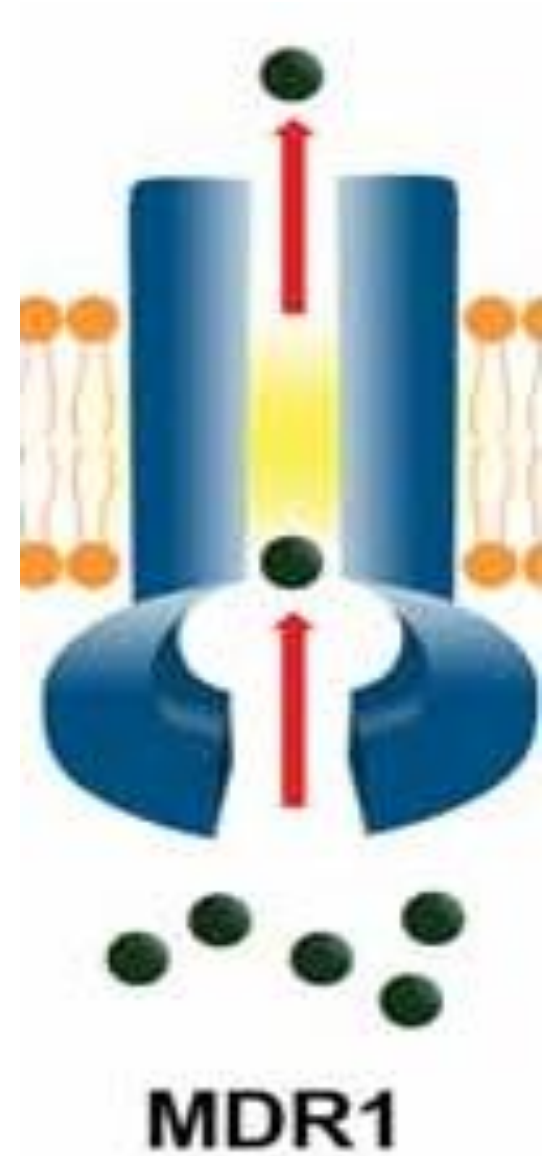
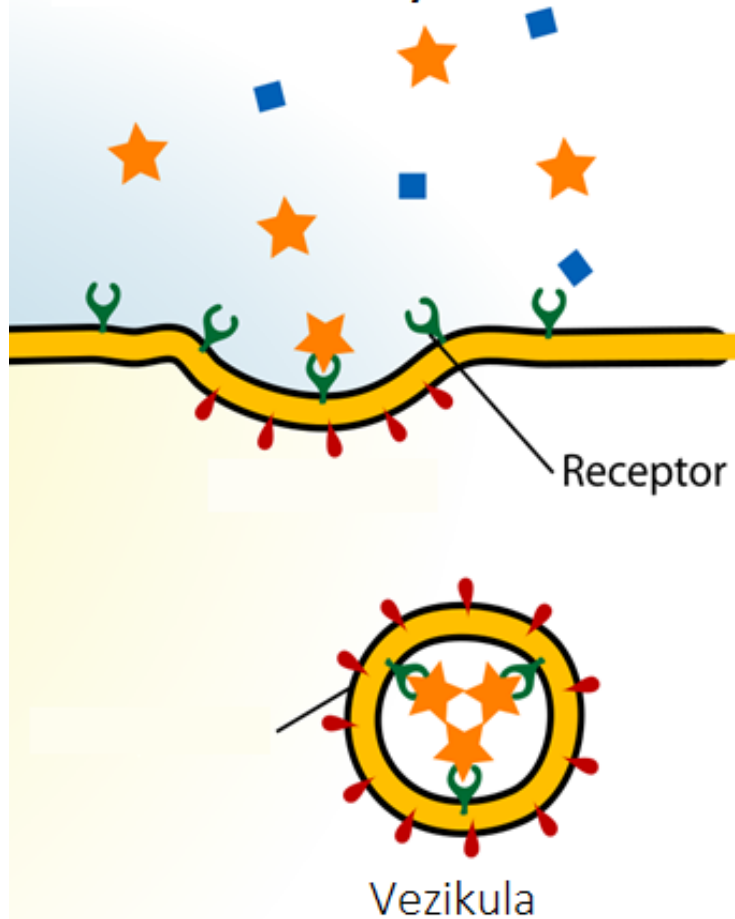
Aktívny transport

Základné mechanizmy

Aktívny transport

Receptorom
sprostredkovaná
endocytóza

Aktívny transport

Prenáša **proti gradientu**:

- prirodzené látky: *aminokyseliny, glukóza, mediátory, neurotransmitery...*
- liečivá (podobné prirodzeným látkam):
 α -metyLDOPA, L-DOPA

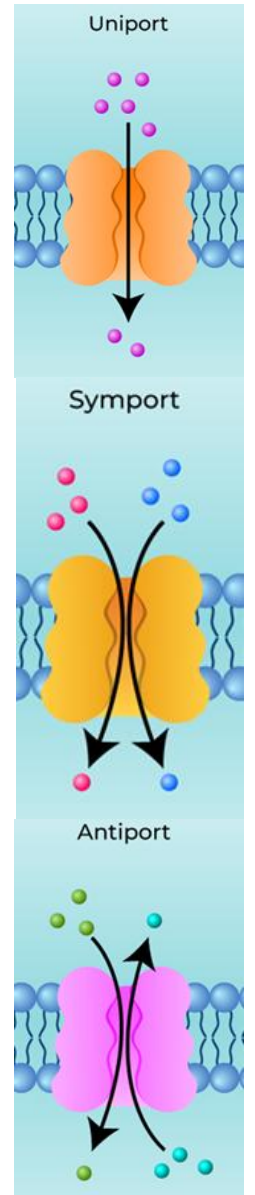
Pasívny transport

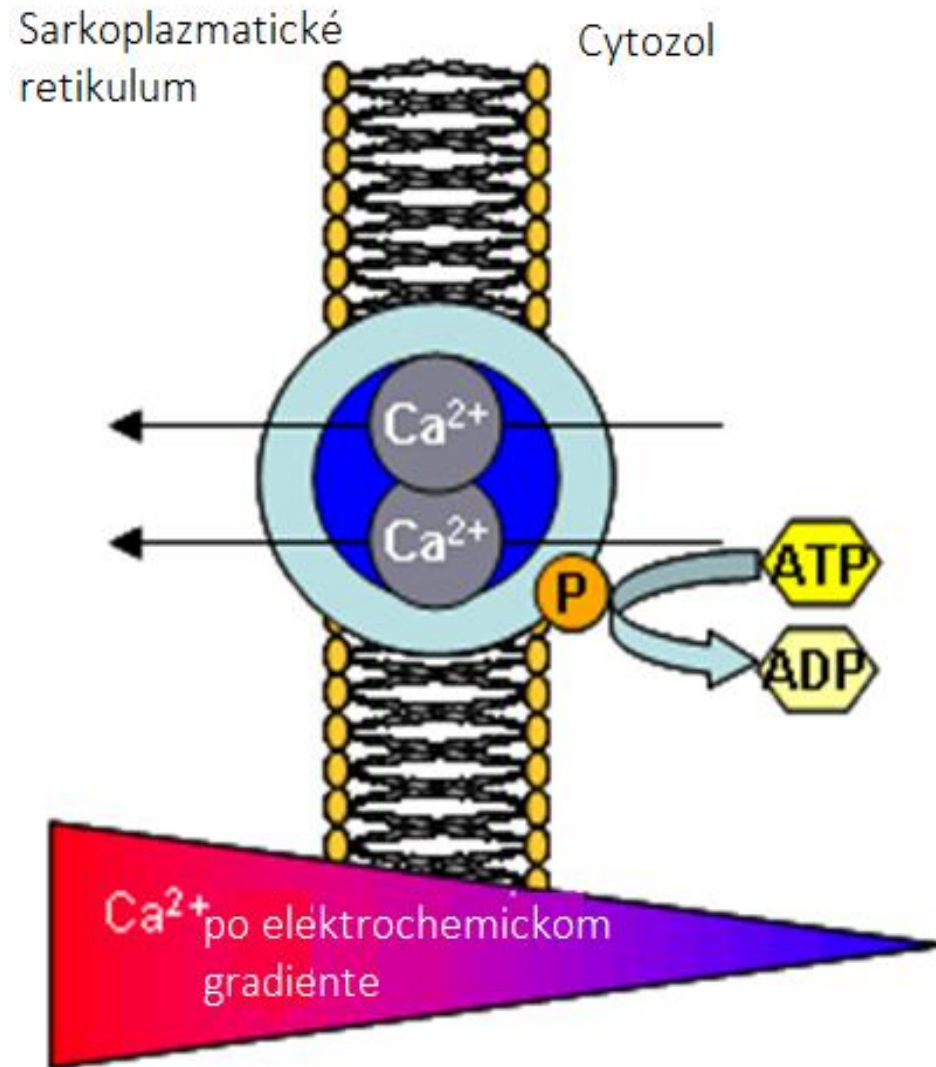
Aktívny transport

Typy aktívneho transportu:

- **uniport** – 1 látka rovnakým smerom
- **symport** - 2 látky rovnakým smerom, často 1. proti a 2. po gradiente
- **antiport** - 2 látky opačným smerom, často 1. proti a 2. po gradiente

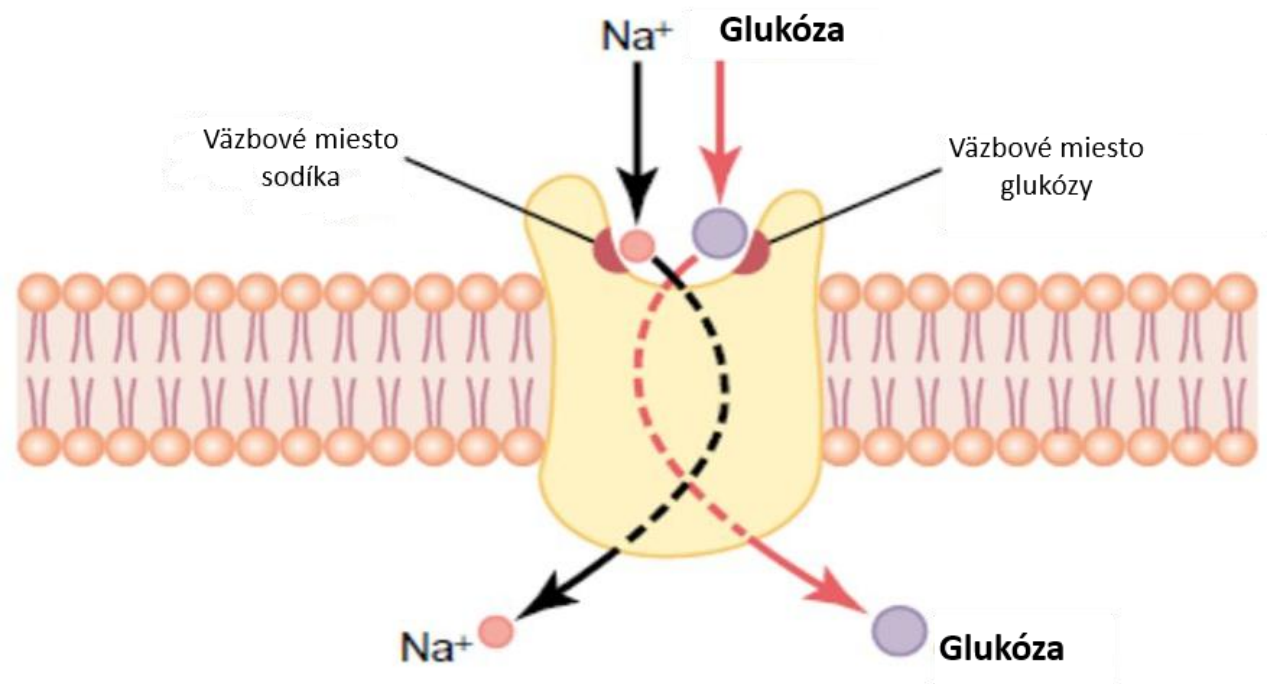
Uniport

- **Uniport** (Ca²⁺ pumpa-ATP-áza):
  - membrána sarkoplazmického retikula
  - 2 Ca²⁺ (na 1 molekulu ATP)
  - intracelulárna homeostáza Ca²⁺
  - experimentálne liečivá (napr. *tapsigargin* ↓)

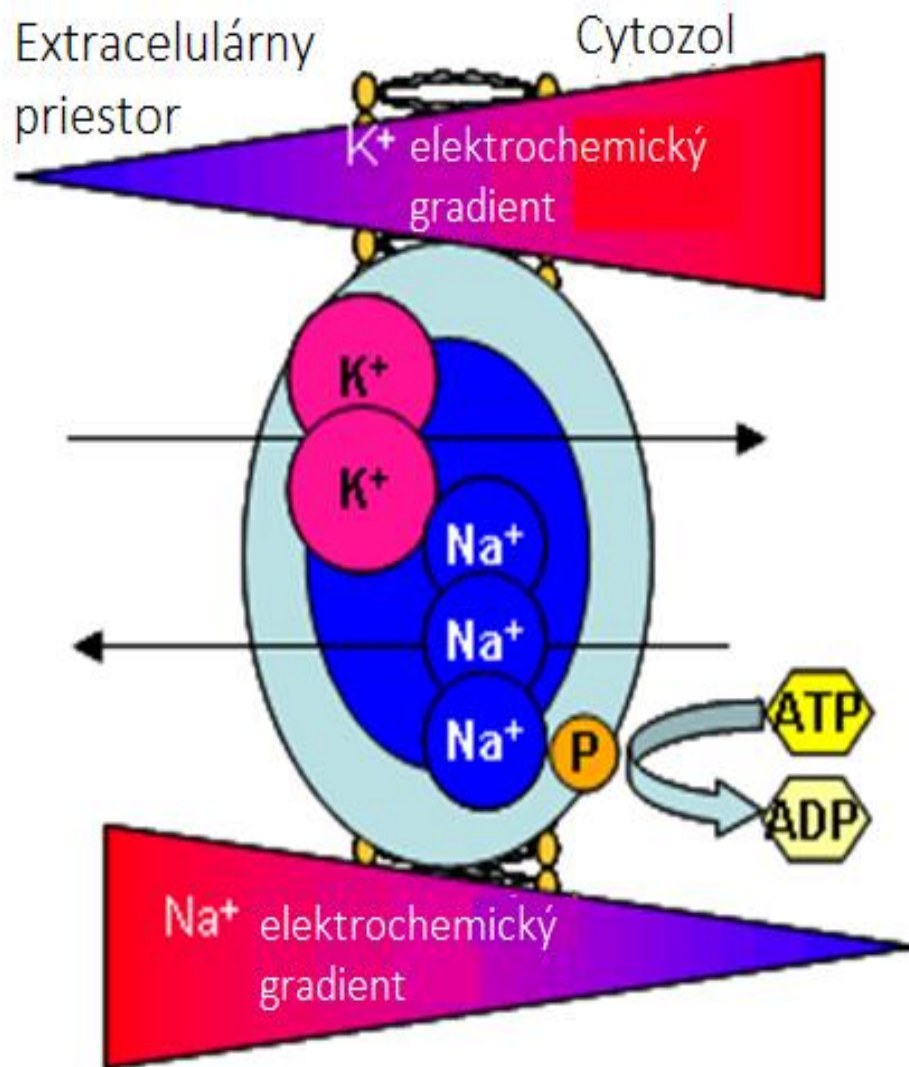
Symport

- **Symport** (glukóza/Na⁺ v nefróne):

- súčasť membrán bb
- 1 Na²⁺ + 1 molekula glukózy
- reabsorpcia glukózy z primárneho moču
- *gliflozíny* ↓

Antiport

- **Antiport** (Na⁺/K⁺-ATPáza v srdci):

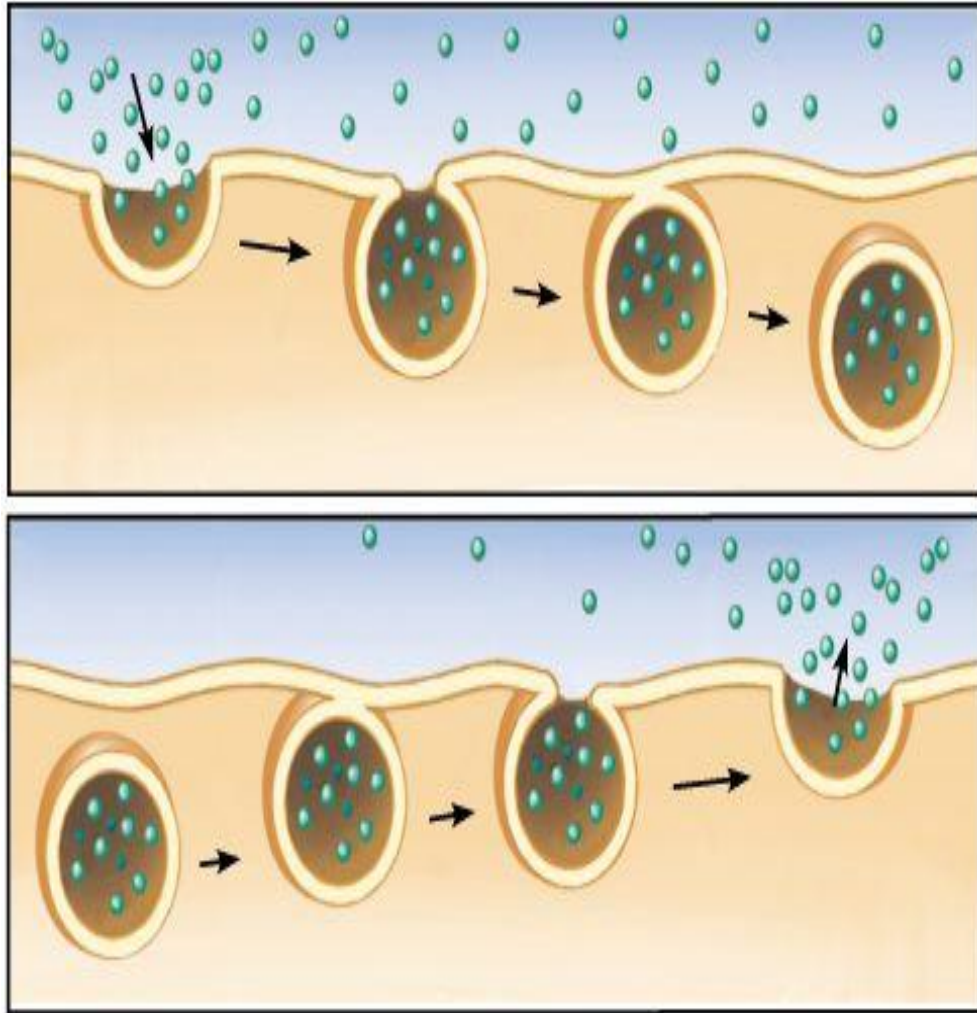
- výmena 3 Na⁺ za 2 K⁺ (na 1 molekulu ATP)

- udržiavanie membránového potenciálu

- ↓ kardioglykozidy

Endocytóza/exocytóza

Pinocytóza a fagocytóza

- Nerozpustné čiastočky
  - *vitamín B12/vnútorý faktor* (komplex)
  - *Broncho-vaxom, Uro-vaxom*
- **Neurotransmitery** (*epinefrín*) – sú uskladňované vo vezikulách nervových zakončení a uvoľňované exocytózou

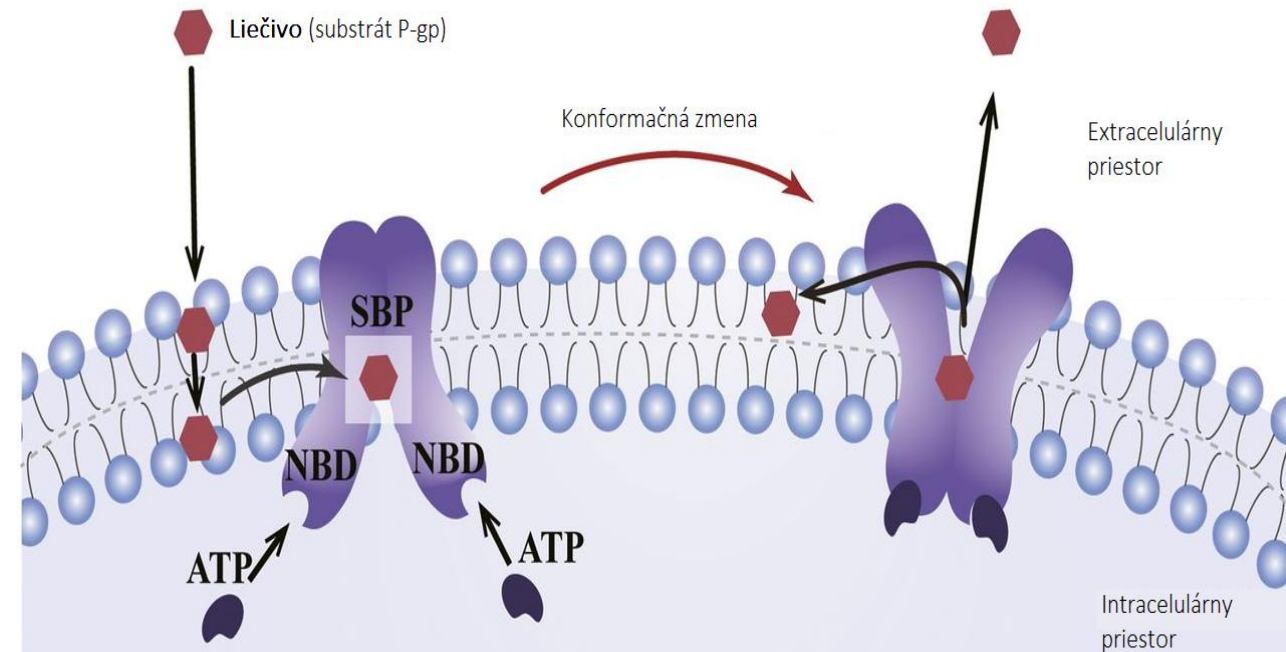
MDR – sprostredkovaný transport liečiv

- **P-glykoproteín 1** (permeability glycoprotein - P-gp)
  - tiež známy ako **proteín mnohopočetnej liekovej rezistencie 1** (MDR1)
  - je kódovaný *ABCB1* genóm
  - prenáša rôzne molekuly cez extra- a intracelulárne membrány

- **Fyziologické substráty P-gp:**

- *lipidy*
- *steroidy*
- *peptidy*
- *bilirubín*

- Niektoré liečivá *xenobiotiká*:
  - chemoterapeutiká
  - kardioglykozidy
  - imunosupresíva
  - HIV-ty 1 antiretrovirálne látky

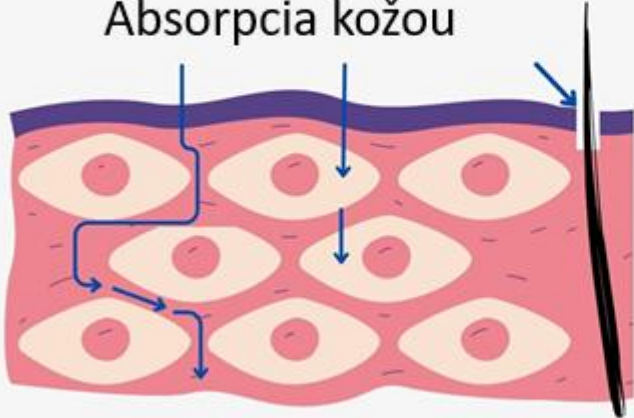
Absorpcia

Závisí od:

- Aplikačnej cesty
- Koncentrácie liečiva
- Prekrvenia
- Veľkosti resorpčnej plochy
- Schopnosti liečiva prenikáť membránami
- Rozpustnosti liečiva
- Expresie P-gp

Absorpcia

Absorpcia kožou

Čo je absorpcia?

Absorpcia je proces prechodu substancií do buniek alebo cez tkanivá a orgány

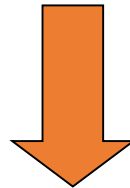
Liečivo vstupuje do organizmu cez kožu

ABSORPCIA

Vzťah k liečivu a jeho účinku

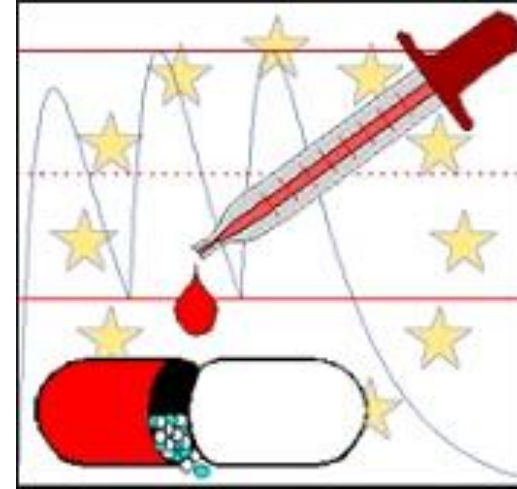
Úplnosť a rýchlosť absorpcie
určuje

rýchlosť nástupu, intenzitu a dĺžku trvania účinku liečiva (*p.o., i.v., i.m., s.c...*)

Aplikačné cesty

- **Enterálna** – možno limitovať na *p.o.*
(*sublinguálna, per rectum* sa líšia v niektorých ukazovateľoch)

- **Parenterálna**
  - injekčná: *s.c., i.m., i.v., i.a., i.t., i.p....*
  - iná: inhalačná, transkutánná, lokálna
(*dermálna, intravaginálna, intravezikálna...*)

Vplyv aplikačnej cesty na účinok liečiva

Účinok liečiva sa
spomaľuje, zmierňuje a predlžuje
v tomto poradí aplikačných ciest:

i.v. > *inhalačne* > *i.m.* >

> *rektálne* > *s.c.* > *p.o.*

Aplikačné cesty, biologická dostupnosť, základná charakteristika		
Cesta podania	Biologická dostupnosť %	Charakteristika
Intravenózna - <i>i.v.</i>	100	Najrýchlejší nástup, neobmedzený objem
Intramuskulárna - <i>i.m.</i>	75 až ≤ 100	Možné relatívne veľké objemy, môže byť bolestivá
Subkutánna - <i>s.c.</i>	75 až ≤ 100	Menšie objemy ako <i>i.m.</i> , môže byť bolestivá, pomalší nástup účinku ako <i>i.v.</i> alebo <i>i.m.</i>
Perorálna - <i>p.o.</i>	5 až < 100	Najjednoduchšia, efekt prvého prechodu môže byť výrazný
Rektálna - <i>p.r.</i>	30 až < 100	Vhodná pre pacientov s nemožnosťou <i>p.o.</i> aplikácie, menšia pravdepodobnosť efektu prvého prechodu
Transdermálna	80 až ≤ 100	Väčšinou veľmi pomalá absorpcia, bez efektu prvého prechodu, predĺžená účinnosť liečiva

Aplikačná cesta *p.o.*, *sublingválna*, *rektálna*

Výhody:

- veľká absorpčná plocha
- jednoduchosť aplikácie
- minimálne technické riziko
- možnosť regulácie rýchlosti

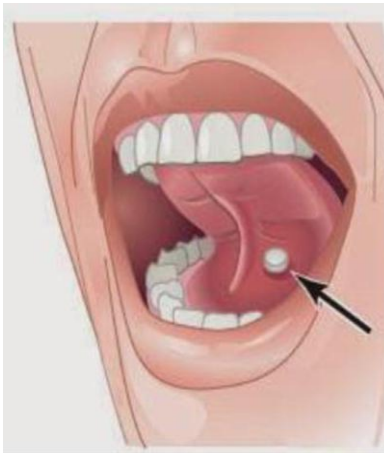

Nevýhody:

- najvyššie riziko inaktivácie lieku (lúmen GIT, pečeň - efekt 1. prechodu)
- dráždenie sliznice GIT
- iregularita absorpcie (zmeny motility)
- interakcie liekov pri absorpcii

Výhody:

- možnosť regulovanej absorpcie
- jednoduchosť aplikácie
- obídenie efektu 1. prechodu
- rýchly nástup účinku

Výhody:

- možnosť aplikácie (deti, bezvedomie, vracanie)
- jednoduchosť aplikácie
- obídenie efektu 1. prechodu
- eliminácia nepríjemných vnemov (chuť)

Nevýhody:

- nepríjemná chuť, pach
- lokálne dráždenie

Nevýhody:

- malá absorpčná plocha
- malý objem

Aplikačná cesta *i.v.*, *i.m.*, *s.c.*

- **Výhody:**

- možnosť aplikácie (deti, bezvedomie, vracanie)
- neobmedzený objem
- obídenie efektu 1. prechodu
- rýchly nástup účinku
- kontinuálne udržiavanie $C_{\max}$ (infúzia)

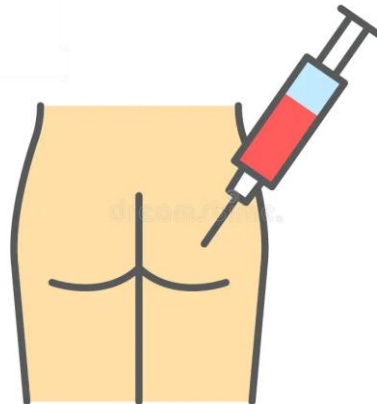

- **Nevýhody:**

- zložitosť aplikácie
- možnosti infekcie, dráždenia
- krátke trvanie účinku

- **Výhody:**

- možnosť aplikácie (deti, bezvedomie, vracanie)
- možnosť regulácie absorpcie
- obídenie efektu 1. prechodu

- **Výhody:**

- možnosť aplikácie (deti, bezvedomie, vracanie)
- možnosť regulácie absorpcie (vazokonstrikcia)
- možnosť prevahy lokálneho účinku

- **Nevýhody:**

- nebezpečie infekcie
- možnosti poškodenia tkaniva
- pomalší nástup účinku

- **Nevýhody:**

- nebezpečie infekcie, krvácania
- možnosti poškodenia tkaniva (nerv, cieva)

Inj. parenterálne formy a ostatné aplikačné cesty

Pre parenterálne inj. podanie:

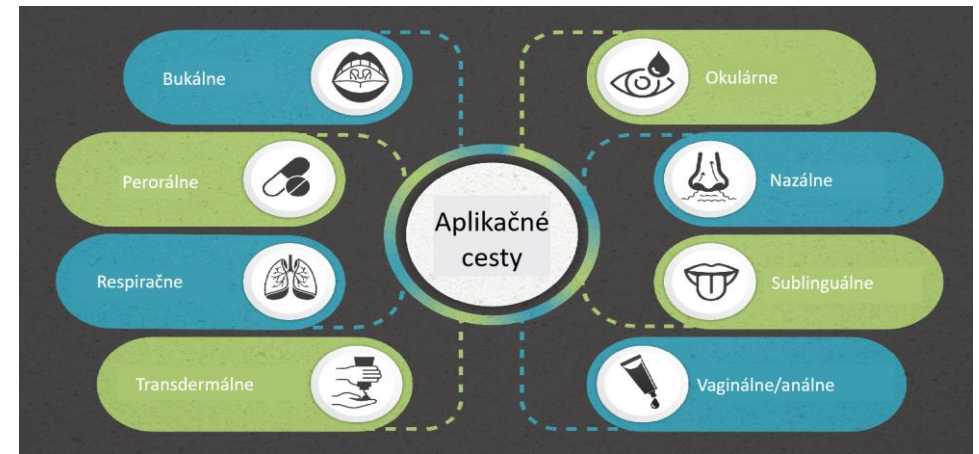
- sterilita
- apyrogenita
- izoacidita
- izotonicita

Pre intravaskulárne podanie:

- pravý roztok
- neolejovitá tekutina

Ostatné aplikačné cesty:

- respiračná
- superficiálna
- intrakutánná
- transkutánná
- intraarteriálna
- intraartikulárna
- subarachnoidálna
- intratekálna

Faktory ovplyvňujúce absorpciu

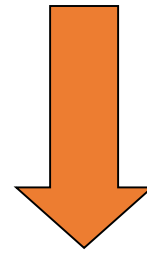
Koncentrácia liečiva a prekrvenie v mieste aplikácie

Absorpcia je tým rýchlejšia
čím je väčšia koncentrácia podaného
prípravku:

lokálne anestetiká - toxicita

Absorpcia je tým rýchlejšia
čím je väčšie prekrvenie v mieste
podania:

zápal - lokálne anestetiká - toxicita

Faktory ovplyvňujúce absorpciu

Veľkosť absorpčnej plochy a rozpustnosť liekovej formy

Čím väčšia je resorpčná plocha
tým rýchlejšia je resorpcia:

kortikoidy v masti – NÚ

Čím pomalšie sa lieková forma rozpúšťa
tým dlhšia je absorpcia aj účinok:

Formy s pomalým uvoľňovaním, formy s
regulovaným uvoľňovaním, retardované
formy (*p. o.*), depotné formy (*s. c., i. m...*)

Ťažko rozpustné liekové formy!

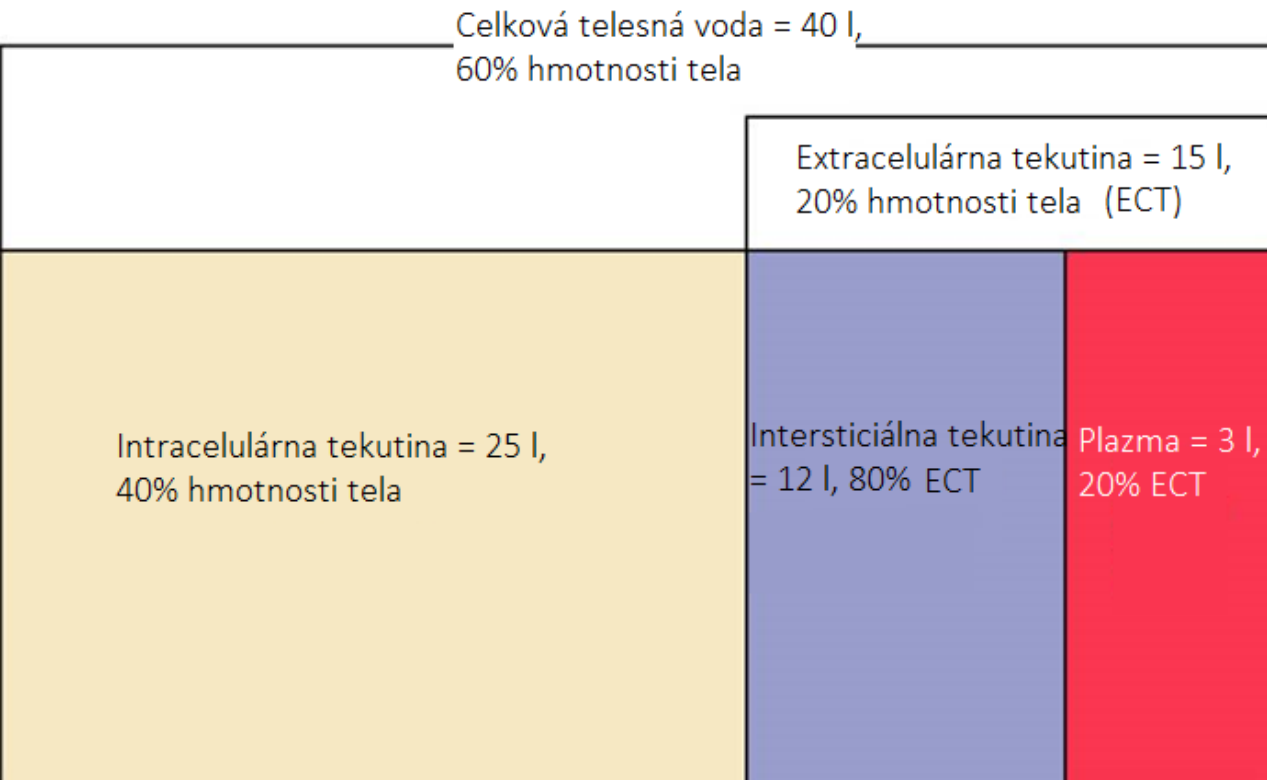
DISTRIBÚCIA

Kompartment a distribúcia liečiv

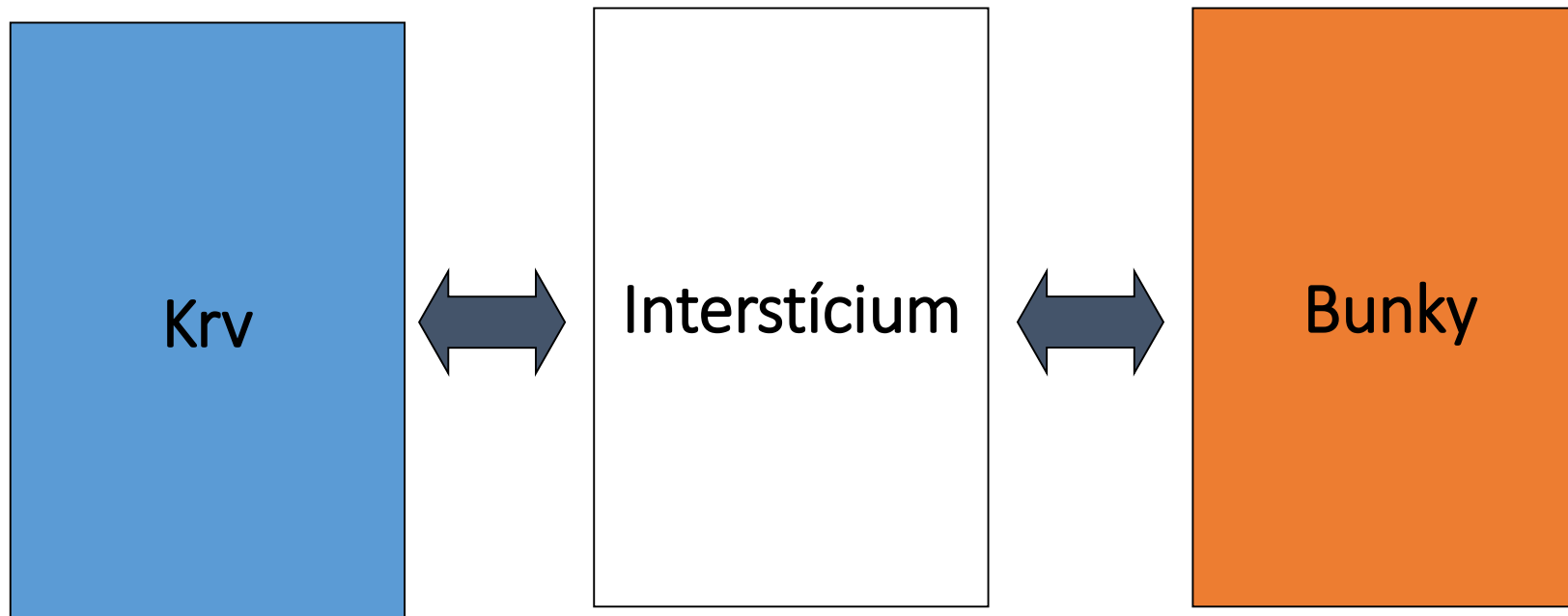
- Oddiely tela oddelené sústavami membrán – **kompartmenty**
  - Všetky aplikované liečivá sa primárne distribuujú v centrálnom kompartmente - **krv**
- Hovorí o rozdelení liečiva v organizme medzi:

- krvou (heparín, dextran)
- extracelulárnou tekutinou (penicilíny)
- intracelulárnou tekutinou (makrolidy)
- špeciálnymi priestormi:
  - mozog (HEB)
  - plod (PB)

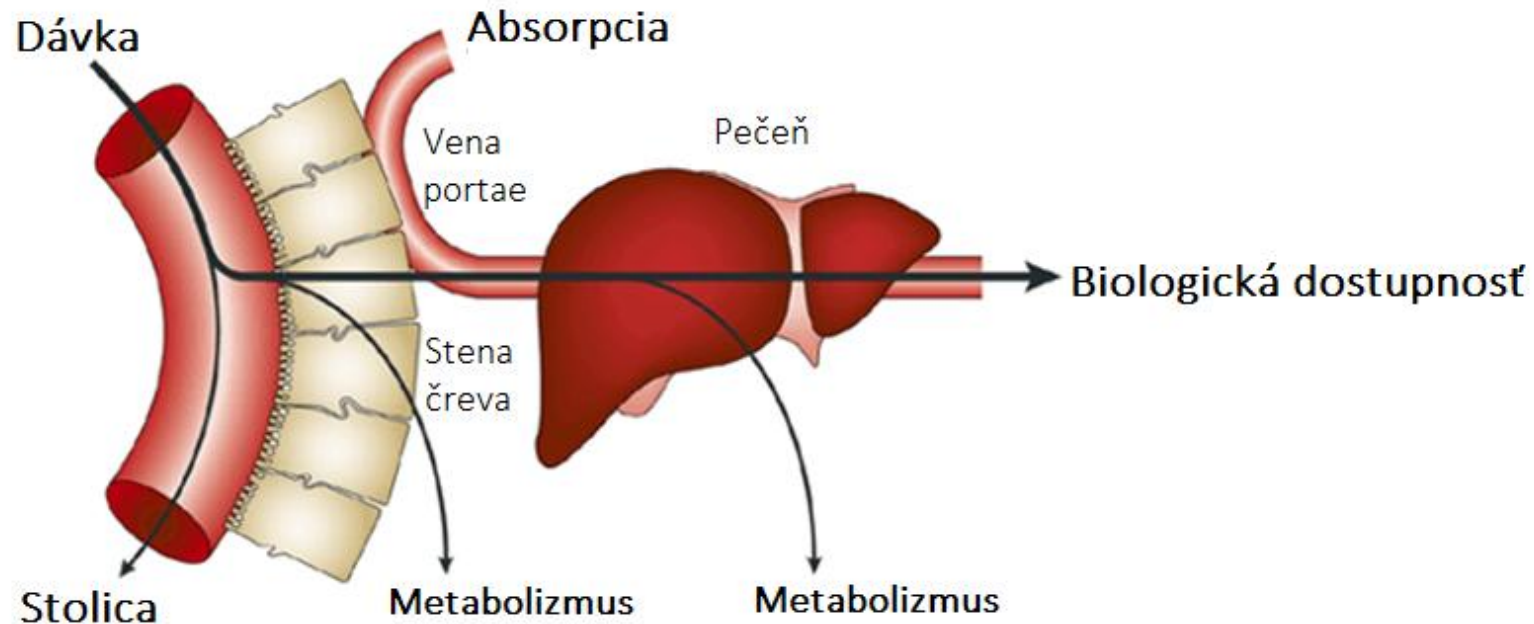
Dynamická rovnováha

- Účinky liečiva sú zvyčajne **proporcionálne koncentrácii v mieste pôsobenia**
- Koncentrácia v mieste pôsobenia je zvyčajne **proporcionálna koncentrácii v krvi**
- Existujú výnimky, napr. *glukokortikoidy*

Biologická dostupnosť

- Frakcia nezmeneného liečiva absorbovaná do **systemovej cirkulácie**:

Nature Reviews | Drug Discovery

- Účinkovať môže len ten podiel liečiva, ktorý bol absorbovaný a transportovaný **k cieľovému tkanivu**

Absolútna – B_A a relatívna – B_R biologická dostupnosť

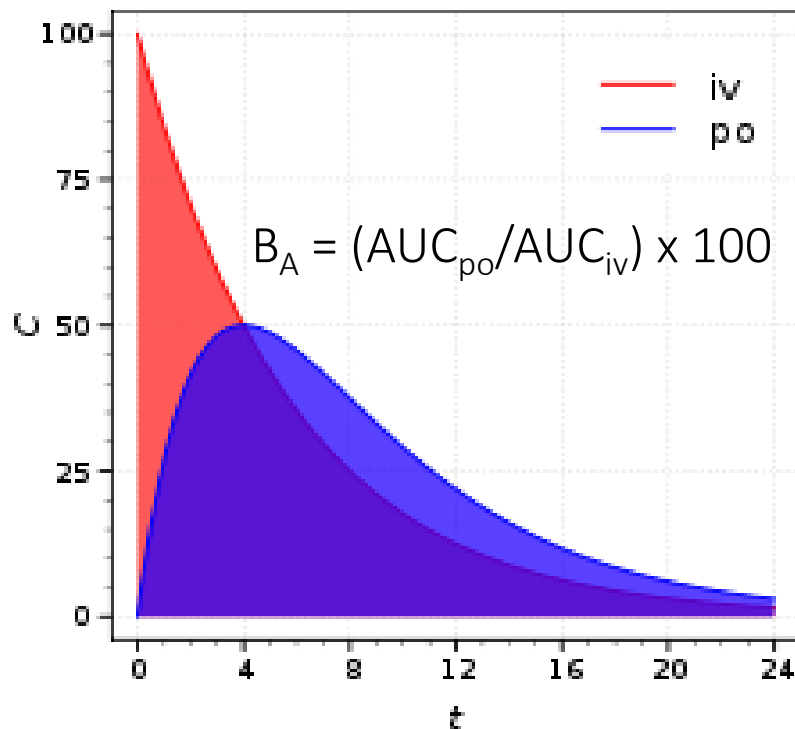
B_A : frakcia podanej dávky, ktorá je absorbovaná v nezmenenej forme do systémovej cirkulácie:

- *i.v.* forma sa považuje za 100%

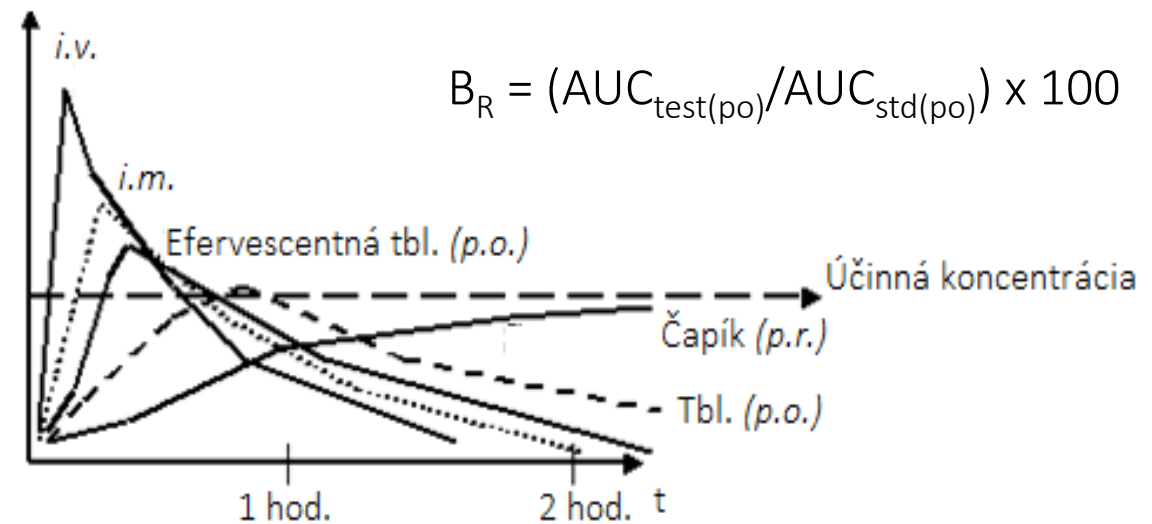
B_R : frakcie podanej látky, ktoré sú absorbované v nezmenenej forme do systémovej cirkulácie z:

- určitej liekovej formy
- pri určitej aplikačnej ceste

(porovnané s uznávanou štandardnou liekovou formou alebo inou aplikačnou cestou tej istej látky)

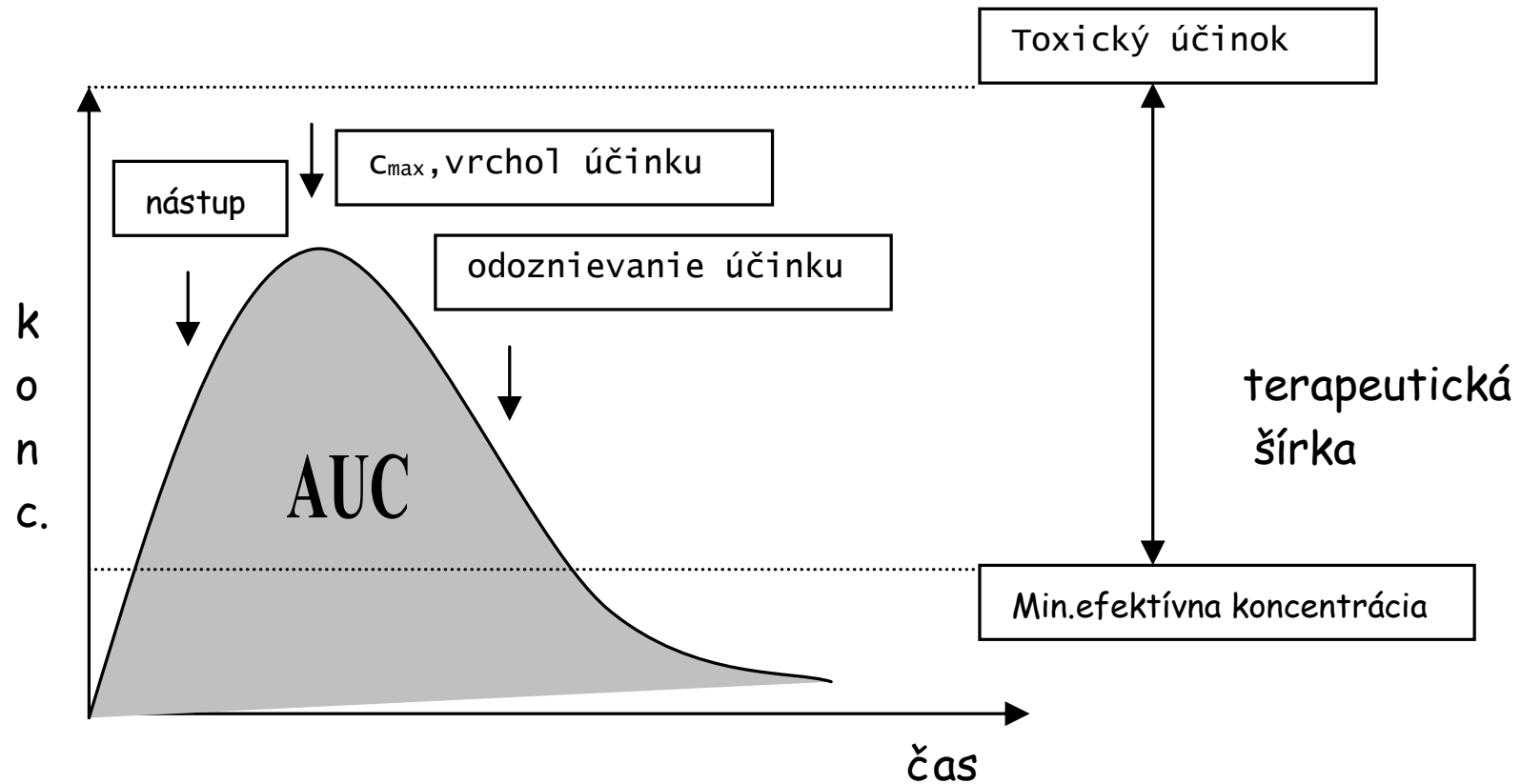

C - koncentrácia v krvi

Plocha pod krivkou

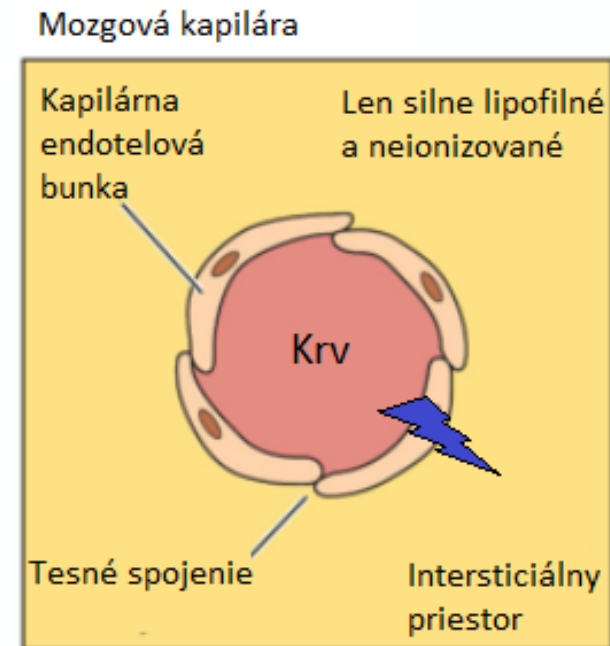
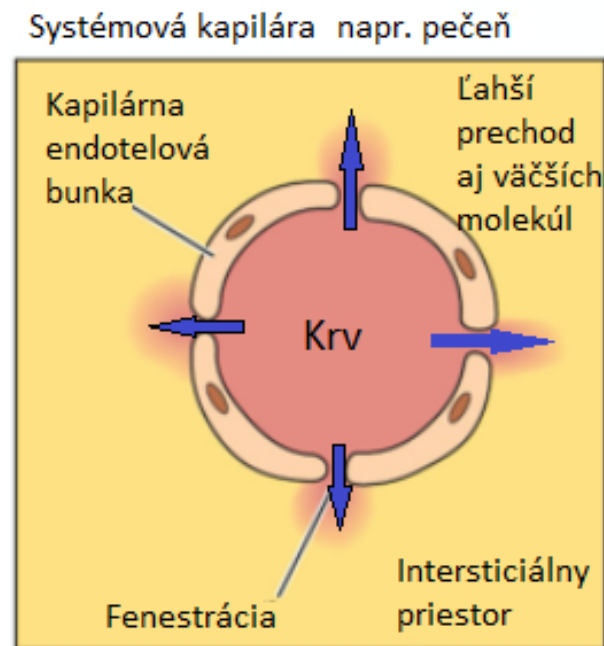
AUC - Area Under the Curve

Distribúcia liečiv

Faktory ovplyvňujúce distribúciu

- Distribúcia do ostatných oddielov (kompartimentov) organizmu závisí od:
  - lipofility (lipofilné $\uparrow$ - hydrofilné $\downarrow$)
  - prietoku krvi (mozog $\uparrow$ - koža $\downarrow$)
  - permeability kapilár (pečeň $\uparrow$ - mozog $\downarrow$):
    - ❖ fenestrácie (slit junction)
    - ❖ tesné spojenie (tight junction - *zonula occludens*)
  - väzby na proteíny plazmy (silná väzba $\downarrow$)

Väzba na bielkoviny plazmy

- *Albumíny*, kyslé glykoproteíny, β -globulín

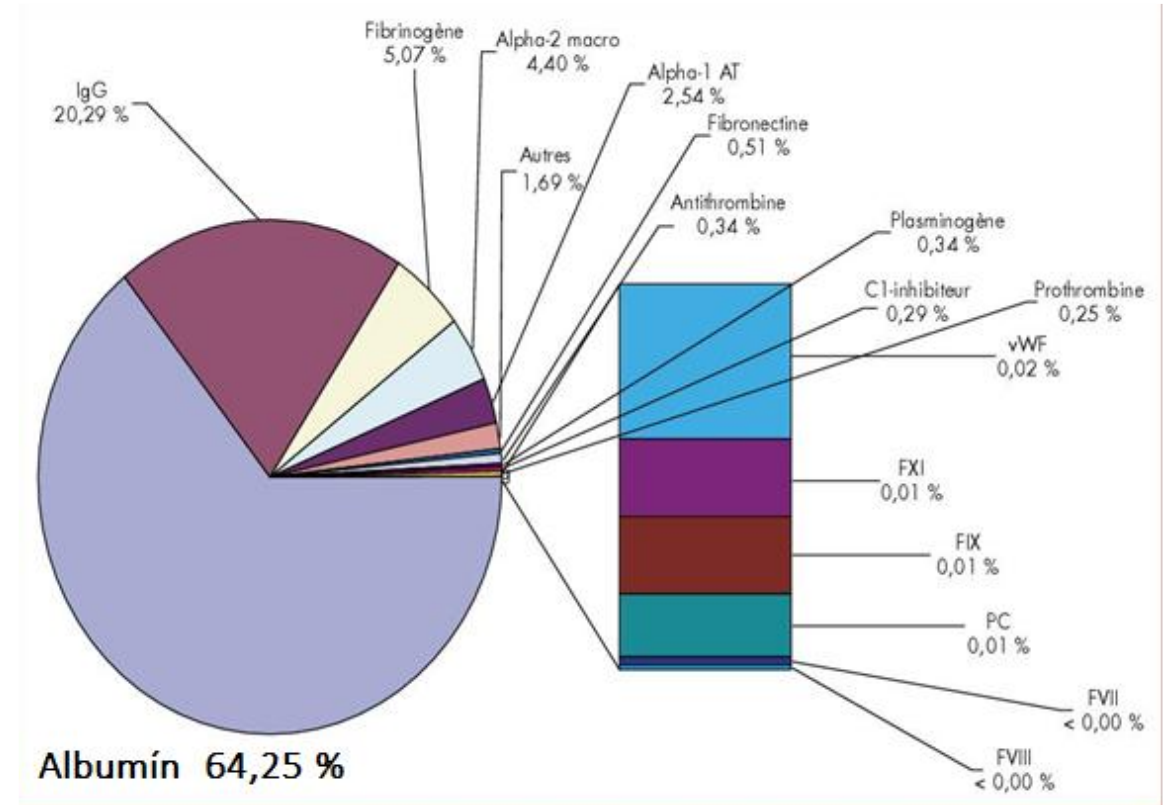
Počas transportu (distribúcie) je v krvi väčšina liečiv viazaná v rôznom množstve na bielkoviny plazmy

Hlavnou väzbovou bielkovinou je

ALBUMÍN

- Množstvo naviazaného liečiva závisí od:
  - koncentrácie voľného liečiva
  - afinity k väzbovým miestam
  - koncentrácie proteínu

Interakcie pri väzbe na albumíny

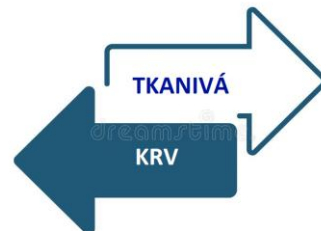
Liečivá viazané na *albumín* sú:

- nemetabolizovateľné
- nevylúčiteľné
- neúčinné

Účinkujú len **VOLNÉ** molekuly liečiva:

- môžu prechádzať membránami
- môžu sa viazať na receptory

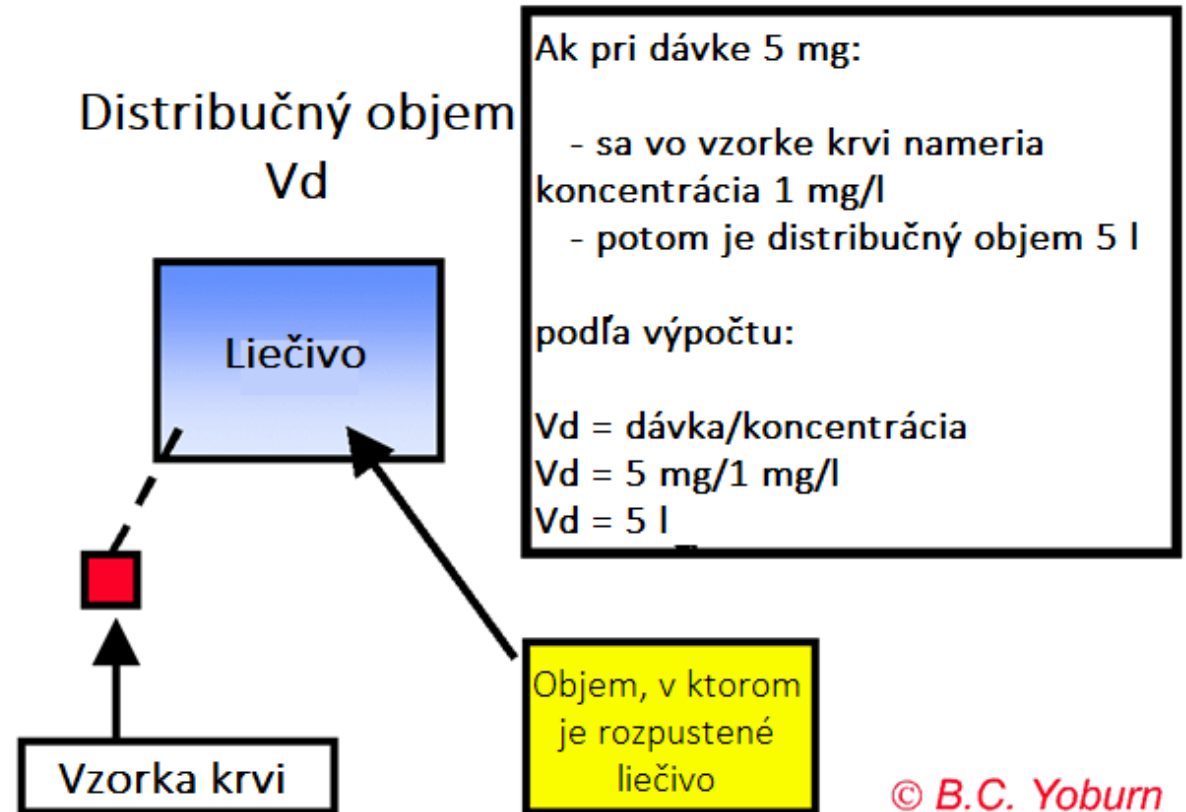
- Niektoré liečivá (*warfarín, sulfonamidy...*) účinkujú pri plazmatických koncentráciách, pri ktorých **sa väzba na proteíny blíži saturácii**
- **Podanie vyššej dávky** (alebo iného liečiva s podobne vysokou väzbou na albumín) **↑ množstvo naviazaného liečiva relatívne menej ako množstvo voľného liečiva**

- **Interakcie s nepredvídateľným výsledkom**

Distribučný objem

- **Distribučný objem (V_d)** = celkový objem, v ktorom je liečivo rovnomerne rozdelené (čo nikdy nie je)
- Vzťah medzi V_d , množstvom (M) a koncentráciou (c) liečiva :
$$V_d = M/c$$
- V praxi reálne meriame koncentrácie liečiva **len v krvi**

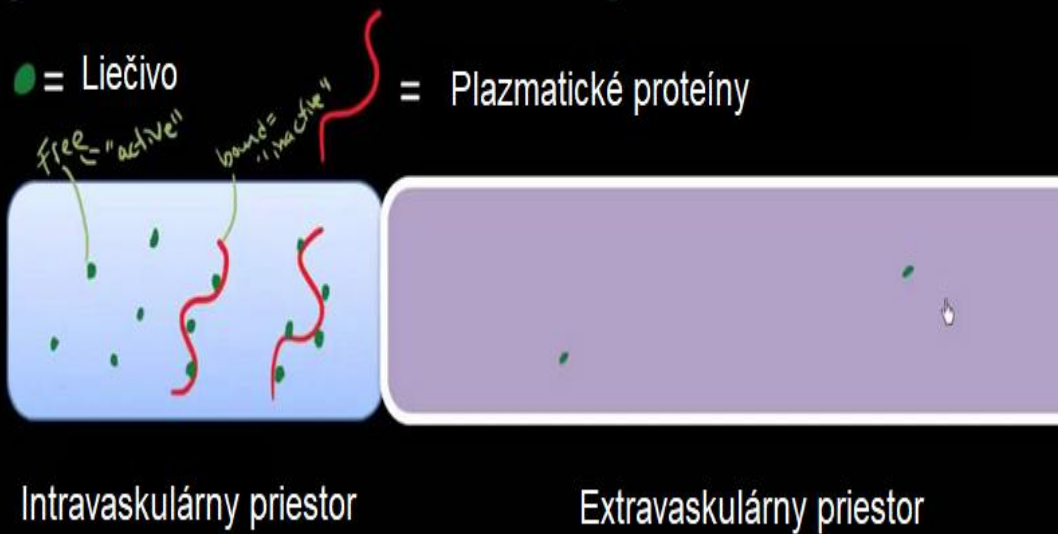
Príklady výpočtov Vd

- $M = 100 \text{ mg}$
 $c = 20 \text{ mg/l}$
 $Vd = 100/20 = 5 \text{ litrov}$ (liečivo ostáva v krvi)
- $M = 100 \text{ mg}$
 $c = 10 \text{ mg/l}$
 $Vd = 100/10 = 10 \text{ litrov}$ (liečivo je v krvi a v extracelulárnej tekutine)
- $M = 100 \text{ mg}$
 $c = 0,01 \text{ mg/l}$
 $Vd = 100/0,01 = 10\,000 \text{ litrov}$ (liečivo sa nenachádza v krvi, uniklo do tkanív, presahuje celkový objem tela, niekde sa koncentruje)

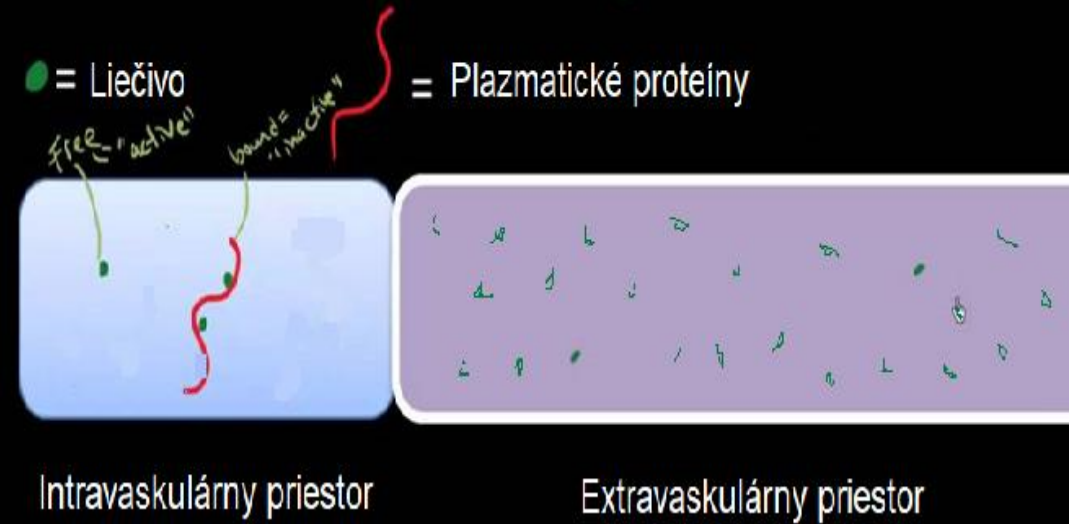
Malý a veľký Vd

Príklady

Malý Vd

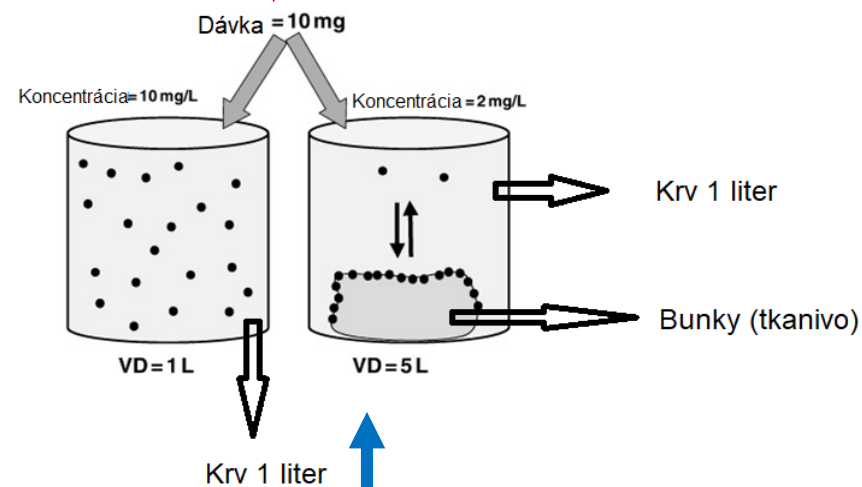

Veľký Vd

Význam Vd

- Je to teoretický objem udávajúci, **v akom priestore sa liečivo nachádza** (nie je **možné** presne stanoviť kde)
- Zmeny Vd – väzba na albumín, tkanivá
- zápal, zmeny pH...

- Veľký Vd = liečivo je koncentrované (viazané) niekde v tkanivách = **nedialyzovateľné**

➤ Hlavný význam – **určenie počiatkovej dávky** → Čím väčší Vd tým $\uparrow$ dávka, aby sa v mieste pôsobenia dosiahla účinná koncentrácia

